

การตรวจเอกสาร

การศึกษาเรื่อง การพึงพิงทรัพยากรป่าไม้ของราษฎรที่อาศัยอยู่ในและรายรอบพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกระจาน จังหวัดเพชรบุรี และประจวบคีรีขันธ์ ได้มีการตรวจเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ครอบคลุมประเด็นต่าง ๆ ของการศึกษาในครั้งนี้ ซึ่งผู้ศึกษาได้แบ่งข้อมูลต่าง ๆ ออกเป็น 4 ส่วน คือ

ส่วนที่ 1 ทรัพยากรป่าไม้

ส่วนที่ 2 การพึงพิงทรัพยากรป่าไม้

ส่วนที่ 3 อุทยานแห่งชาติ

ส่วนที่ 4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

โดยมีรายละเอียด ดังนี้

ทรัพยากรป่าไม้

ความสำคัญของทรัพยากรป่าไม้

ทรัพยากรป่าไม้มีความสำคัญต่อสังคมมนุษย์ ในหลาย ๆ รูปแบบ ทั้งประโยชน์ทางตรงและประโยชน์ทางอ้อม ประโยชน์ทางตรงของป่านั้นเป็นแหล่งของปัจจัยสี่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค สิ่งเหล่านี้มีความสำคัญและจำเป็นในการดำรงชีพ ส่วนประโยชน์ทางอ้อมของป่า ได้แก่ การบรรเทา อุทกภัย การพังทลายของดิน ซึ่งราษฎรที่อาศัยอยู่ในเขตชนบท จะต้องอาศัย นำพาสิ่งจำเป็นในการดำรงชีพ เช่น สัตว์ป่า ผัก ไม้ฟืน หน่อไม้ สมุนไพร และอื่น ๆ จากป่าไม้ที่อยู่ใกล้ตัว และสิ่งสำคัญต่อชาวชนบท ได้ใช้เนื้อที่ป่าไม้เป็นพื้นที่เพาะปลูกพืชเพื่อใช้เป็นอาหาร ใช้เป็นแหล่งหารายได้มาจุนเจือครอบครัว จึงทำให้พื้นที่ป่าลดลงอย่างรวดเร็ว จากข้อมูลสถิติป่าไม้ (2547) ได้รายงานข้อมูลสถานการณ์ป่าไม้ของประเทศไทย พบว่าประเทศไทยปี พ.ศ. 2531 มีพื้นที่ป่า 143,803 ตารางกิโลเมตร คิดเป็นร้อยละ 28.03 และมีจำนวนลดลงเรื่อย ๆ จนปีพ.ศ. 2541 มีพื้นที่ที่เหลือเพียง 129,722 ตารางกิโลเมตร หรือร้อยละ 25.28 ซึ่งสาเหตุที่ทำให้พื้นที่ป่าลดน้อยลง คือการนำพื้นที่ป่าไปทำเกษตรกรรม และการขยายตัวของชุมชน และพื้นที่ป่าได้มีจำนวนเพิ่มขึ้นมาจากกระแสการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ทำให้พื้นที่ป่าไม้ในปี พ.ศ. 2547 มีพื้นที่ป่าจำนวน 167,590.90 ตารางกิโลเมตร หรือร้อยละ 32.66 (ตารางที่ 1)

ตารางที่ 1 การเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ป่าไม้ของประเทศไทยระหว่าง พ.ศ. 2531 - 2547

ปี พ.ศ.	เนื้อที่ป่าที่เหลืออยู่	
	ตารางกิโลเมตร	เปอร์เซ็นต์
2531	143,803	28.03
2532	143,417	27.95
2534	136,698	26.64
2536	133,554	26.03
2538	131,485	25.62
2541	129,722	25.28
2543	170,110.8	33.15
2547	167,590.9	32.66

ที่มา: กรมป่าไม้ (2547)

ประโยชน์ของทรัพยากรป่าไม้

มนุษย์ได้รับประโยชน์ทางตรงจากป่าไม้มากและมีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ ประโยชน์ทางตรงของป่าไม้ที่สำคัญ มีดังนี้ (นิวัตติ, 2542)

1. ไม้เป็นผลผลิตจากป่าที่รู้จักกันดีกว่าผลผลิตชนิดอื่น ๆ และนิยมใช้กันแพร่หลายตั้งแต่โบราณกาล เนื่องจากมีราคาถูก น้ำหนักเบา และมีคุณสมบัติเหมาะสมสะดวกในการใช้สอยกว่าสิ่งอื่น เช่น เหล็กหรือซีเมนต์ ปัจจุบันนี้ราคาไม้ได้ทวีสูงขึ้นเป็นอันมาก มนุษย์ได้พยายามคิดค้นสิ่งอื่นมาใช้แทนไม้ เช่น พลาสติก เหล็ก อลูมิเนียม แต่เนื่องจากไม้มีคุณสมบัติเฉพาะตัวซึ่งบางครั้งใช้สิ่งอื่นแทนไม่ได้ ไม้จึงยังคงเป็นที่นิยมใช้กันอย่างกว้างขวางได้มีการใช้กันมากในการก่อสร้างบ้านเรือน ทำเครื่องเรือนและการก่อสร้างอื่น ๆ เช่น การทำสะพาน ทำรถ ต่อเรือ ทำเครื่องมือในการประกอบการเกษตร การประมง และการทำเครื่องกีฬาต่าง ๆ เป็นต้น

2. เชื้อเพลิงที่ได้จากป่า คือ ฟืนและถ่าน ซึ่งใช้ในการหุงต้ม และใช้ในโรงงานอุตสาหกรรมต่าง ๆ รวมทั้งเชื้อเพลิงชนิด nitrated cellulose ที่ใช้กับจรวดด้วย

3. วัตถุเคมีที่ได้จากไม้ที่สำคัญ ได้แก่ เซลลูโลส และลิกนิน เซลลูโลสใช้มากในการทำกระดาษ ไหมเทียม (rayon) วัตถุระเบิด น้ำตาล แอลกอฮอล์ และยีสต์ และอาจทำเป็นอาหารสัตว์ก็ได้ ส่วนลิกนินใช้ในการทำวานิลลา ทำน้ำหอม และเครื่องสำอางต่าง ๆ ขาดนอมอาหารไม่ให้บูดเน่า และยารักษาโรคผิวหนังถ้าเอาไม้ไปกลั่นในเตาอบก็จะได้กรดอะซิติก น้ำมันดิบ และเอทิลแอลกอฮอล์ ซึ่งใช้ในอุตสาหกรรมต่าง ๆ

4. อาหาร มนุษย์ได้อาหารหลายอย่างจากป่า เช่น ดอก ผล ใบ เมล็ดของพันธุ์ไม้ต่าง ๆ หน่อไม้ เห็ด หัวกลอย มันต่าง ๆ และอาหารที่ได้จากสัตว์ป่า รวมทั้งนก สัตว์เลื้อยคลาน และแมลงต่าง ๆ เช่น ผึ้ง เป็นต้น

5. ยารักษาโรค เช่น กระเบา ใช้เป็นยารักษาโรคความดันโลหิตสูง รากของต้นระย่อม ใช้เป็นยารักษาโรคหัวใจ เมล็ดของต้นแสลงใจใช้เป็นสารกำจัดแมลง ต้นหางไหลใช้เมื่อปลา เป็นต้น

6. เส้นใยที่ได้จากป่ามีหลายชนิด เช่น จากเปลือกไม้ต่าง ๆ และจากเถาวัลย์ชนิดต่าง ๆ

7. ชัน น้ำมัน และยางไม้ ชัน (resin) ที่ได้จากป่าที่สำคัญมี ชันตะเคียนตาแมว (dammar) ที่ได้จากต้นตะเคียนชันตาแมว (*Balanocarpus heimii* King) และชันกระบาก ใช้ทำน้ำมันชักเงา ยางรักใช้ในการทำเครื่องเงิน กำยานใช้ในการทำเครื่องหอม และทำยา ยางสนใช้ในการทำยา ทำน้ำมันผสมสี ทำสบู่ และยาขจัดร่องเท้า เป็นต้น น้ำมันไม้ (wood - oil) ได้จากน้ำมันของต้นยางเหียง เป็นต้น ซึ่งใช้ในการทำได้ ชันยาเรือ และทาบ้านเรือน ยางไม้ (gum) และยางขนุนนกใช้ในการหุ้มสายเคเบิลใต้น้ำ เป็นต้น

8. อาหารสัตว์ มนุษย์ได้ใช้ป่าไม้เป็นที่เลี้ยงสัตว์ และเป็นแหล่งอาหารสำหรับเลี้ยงสัตว์มาช้านาน เพราะในป่ามีหญ้า ใบไม้ เปลือกไม้ ผล และเมล็ดไม้ที่สัตว์ชอบกินอยู่มากมายหลายชนิดในประเทศไทย การเลี้ยงสัตว์ในป่ายังไม่แพร่หลายเหมือนในต่างประเทศปล่อยสัตว์เข้าไปหากินในป่าเป็นจำนวนมากทุก ๆ ปี ถ้าหากมีการส่งเสริมการเลี้ยงสัตว์ และกำหนดขอบเขตการเลี้ยงให้เหมาะสมแล้ว ก็จะเป็นประโยชน์แก่เศรษฐกิจของประเทศไม่น้อย

ประโยชน์ทางอ้อมของป่าไม้นั้น โดยมากมักมองกันไม่ค่อยเห็น และคิดคำนวณออกมาเป็นตัวเงินได้ยาก แต่ก็มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าประโยชน์ทางตรงเหมือนกัน เช่น ทำให้มนุษย์

ได้มีน้ำกินน้ำใช้โดยสม่ำเสมอ และช่วยบรรเทาความรุนแรงของลมฟ้าอากาศ เป็นต้น ประโยชน์ทางอ้อมของป่าไม้ที่สำคัญ (นิวัตติ, 2542) ได้แก่

1. มีส่วนช่วยให้ฝนตกเพิ่มขึ้น และทำให้มีความชุ่มชื้นในอากาศสม่ำเสมอ ป่าไม้มีอิทธิพลช่วยทำให้มีฝนตกมากขึ้นเฉพาะที่เฉพาะแห่ง แต่ไม่ใช่ทั่วไป เนื่องจากอากาศที่อยู่เหนือพื้นที่ป่าไม้มีความชุ่มชื้น และเย็นกว่าในที่ที่ไม่มีป่าไม้ เมฆฝนที่ลอยผ่านมาเมื่อกระทบความเย็นก็จะกลั่นตัวเป็นหยดน้ำตกลงมาเป็นฝน สำหรับฝนที่เป็นไปตามฤดูกาล เช่น ฝนที่ลมมรสุมพัดพามาตกในประเทศไทยนั้น ป่าไม้ไม่มีอิทธิพลต่อการตกแต่อย่างใด ปริมาณน้ำฝนที่ตกเพิ่มขึ้นในที่ที่เป็นป่าไม้นี้ ถ้าเป็นที่ที่มีความสูงมาก ปริมาณน้ำฝนที่ตกก็จะยิ่งเพิ่มขึ้นตามส่วน ตัวอย่างเช่น จากการวิจัยในประเทศไทย เฮอร์มันปรากฏว่าในพื้นที่ป่าไม้ หากมีระดับสูงเหนือระดับน้ำทะเล 700 – 800 เมตร ฝนจะตกเพิ่มขึ้นร้อยละ 43 สำหรับสถิติข้อมูลที่ได้จากการวิจัยลุ่มน้ำที่ห้วยคอกม้า คอยปุย จังหวัดเชียงใหม่ ระหว่าง พ.ศ. 2508 – 2516 ปรากฏว่าบริเวณลุ่มน้ำห้วยคอกม้าอยู่สูงจากระดับน้ำทะเลเฉลี่ยประมาณ 1,400 เมตร มีปริมาณฝนตกมากกว่าสถิติน้ำฝนที่เก็บได้จากบริเวณสนามบินจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 450 เมตร ประมาณร้อยละ 80 - 90

สำหรับความชุ่มชื้นของอากาศ ปกติพื้นที่ป่าไม้จะมีความร่มเย็นกว่าในที่โล่งแจ้ง และมีไอน้ำจากการคายน้ำของต้นไม้มาก รวมทั้งไม่มีลมแรงภายในป่าจึงทำให้ความชุ่มชื้นของอากาศภายในป่าสูงกว่าที่โล่งแจ้งที่อยู่ใกล้เคียงเสมอ ประมาณว่าความแตกต่างของความชื้นในอากาศระหว่างพื้นที่ป่าไม้กับพื้นที่โล่งแจ้งมีประมาณร้อยละ 11 เวลาอยู่ในป่าจึงรู้สึกชุ่มชื้นเย็นสบาย ไม่ร้อนจัดในฤดูร้อน และไม่หนาวมากในฤดูหนาว แต่ทั้งนี้ต้องขึ้นอยู่กับที่ตั้งและชนิดของป่าไม้ด้วย

2. บรรเทาความรุนแรงของลมพายุ ลมพายุที่พัดมาเมื่อมาถึงพื้นที่ป่าไม้เป็นฉากกำบังอยู่ก็จะลดความเร็วลงอย่างรวดเร็ว ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสูง ความหนาแน่นของหมู่ไม้ และเรือนยอดของพันธุ์ไม้แต่ละชนิดมีความแน่นทึบเพียงใด ในที่ที่มีการปลูkdต้นไม้ไว้เป็นฉากกำบังลม หรือแนวป้องกันลม (shelterbelts) ปรากฏว่า ณ ที่สูงจากพื้นดิน 2 ฟุต แนวกันลมนี้จะสามารถลดความเร็วของลมพายุให้เหลือเพียงร้อยละ 20 และแนวกันลมนี้จะมีผลป้องกันลมได้เป็นระยะห่างเท่ากับ 20 – 25 เท่าของความสูงของต้นไม้ในต้นใต้ลมและ 3 เท่าในด้านเหนือลม (Allen, 1959) แนวป้องกันลมนี้จึงช่วยป้องกันบ้านเรือนและไร่นาที่อยู่ด้านใต้ลมมิให้ถูกพายุทำอันตรายให้เสียหายได้ตามสมควร อีกทั้งยังช่วยป้องกันความชุ่มชื้นของดิน และผิวดินที่อุดมสมบูรณ์มิให้ถูกลมพัดพาไป

นอกจากนั้นตามริมฝั่งทะเลป่าไม้ก็สามารถช่วยป้องกันการขยายตัวของเนินทราย (sand dunes) มิให้ลมพัดเอาทรายเข้ามาทับถมที่ประกอบการเกษตร และบ้านเรือนให้เสียหายได้ด้วย

3. ป้องกันการพังทลายของดิน ในพื้นที่ที่มีป่าไม้ขึ้นอยู่เมื่อฝนตกลงมา เรือนยอดของต้นไม้จะสกัดกั้นความรุนแรงของฝนมิให้ตกกระทบผิวดินโดยตรง น้ำบางส่วนจะค้างอยู่ตามเรือนยอดของต้นไม้ (interception) บางส่วนจะไหลไปตามต้น (stem flow) บางส่วนจะตกทะลุเรือนยอด (trough fall) ลงสู่พื้นป่า บริเวณพื้นป่ามักจะมีเศษไม้ใบไม้ และซากเหลือต่าง ๆ ของทั้งพืช และสัตว์ คอยดูดซับน้ำฝน และชะลอความเร็วของน้ำที่ไหลบ่า ประกอบกับดินป่าไม้มักจะเป็นดินดี มีอินทรีวัตถุสูง มีการดูดซับน้ำได้ดี น้ำจึงซึม (infiltrate) ลงดินได้มากทำให้น้ำที่ไหลบ่าลดลง เป็นที่ทราบแล้วว่าการเกิดการพังทลายของดินนั้น เนื่องมาจากแรงปะทะของเม็ดฝนที่มีต่ออนุภาคของดิน และการพัดพาอนุภาคของดินเนื่องจากน้ำที่ไหลบ่า (surface run off) ในเมื่อป่าไม้สามารถสกัดกั้นแรงปะทะของเม็ดฝน และลดปริมาณ และความเร็วของน้ำที่ไหลบ่าดังกล่าว ป่าไม้จึงป้องกันการพังทลายของดินได้เป็นอย่างดี ดังนั้นเมื่อฝนตกลงมาบนพื้นที่ป่าไม้ที่ได้รับการบำรุงรักษาอย่างดี และมีได้ถูกไฟไหม้ น้ำที่ไหลบ่าผ่านผิวดินจึงมักจะใสไม่ขุ่น ในทางตรงกันข้ามในพื้นที่ป่าไม้ถูกแผ้วถางทำลาย และที่ดินปราศจากสิ่งปกคลุม แรงปะทะของเม็ดฝน และน้ำที่ไหลบ่าจะทำให้ผิวดินที่อุดมสมบูรณ์ถูกกัดเซาะ และไหลล่อยไป เป็นเหตุให้เกิดตะกอนหน้าเขื่อน และตามลำน้ำปีหนึ่ง ๆ ประมาณ 12.5 ล้านตัน (นิวัตติ, 2542) ฉะนั้นเพื่อให้มีน้ำใสสะอาดไว้สำหรับบริโภค และใช้สอยตลอดไป จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องป้องกันรักษาป่าตามต้นน้ำลำธารไว้ให้ดี การจุดไฟเผาป่า การตัดไม้ การซักรากไม้ และการทำถนนหนทาง จะต้องทำด้วยความระมัดระวังเพื่อป้องกันมิให้ผิวดินถูกน้ำกัดเซาะไปโดยง่าย

4. บรรเทาอุทกภัย การทำลายป่านอกจากจะทำให้เกิดการพังทลายของดินดังได้กล่าวมาแล้ว ยังทำให้ปริมาณน้ำที่ไหลลงสู่แม่น้ำลำธารเพิ่มขึ้นภายในระยะเวลาอันรวดเร็ว และน้ำที่ไหลมาข่มขุ่นขึ้น เพราะเต็มไปด้วยกรวดทราย และดินตะกอนต่าง ๆ เมื่อไหลลงไปถึงลำน้ำก็ทำให้ระดับน้ำในลำน้ำนั้น ๆ สูงขึ้นอย่างรวดเร็ว หากล้นตลิ่งก็กลายเป็นอุทกภัย ทำลายเรือสวนไร่นา และบ้านเรือนสองฝั่งน้ำทำให้เสียหายได้ หิน กรวด ทราย และตะกอนที่น้ำพัดพามาจะกัดเซาะตลิ่งพัง หรือทำให้น้ำตื้นต้องเปลี่ยนทิศทางและทำให้น้ำตื้นเขินอย่างรวดเร็ว เมื่อน้ำตื้นเขินความขุ่นจะลดลงพอมิฝนตก และน้ำไหลบ่าเพียงเล็กน้อย ก็ทำให้อุทกภัยเกิดขึ้นได้ง่าย และเกิดบ่อยครั้งด้วย ฉะนั้นแม้จะมีฝนตกเท่ากัน ณ ที่ดินน้ำเดียวกันลำน้ำที่ป่าไม้ตอนต้นน้ำถูกทำลาย ข่อมมีโอกาสน้ำจะเอ่อล้นฝั่งได้ง่ายกว่าลำน้ำที่มีการรักษาป่าไม้บริเวณต้นน้ำไว้เป็นอย่างดี

5. ทำให้น้ำไหลอย่างสม่ำเสมอตลอดปี น้ำที่มีประโยชน์ นอกจากต้องมีคุณภาพดี มีปริมาณพอเหมาะแล้ว ยังจำเป็นจะต้องมีไหลอยู่ตลอดเวลาด้วยไม่ใช้มีเฉพาะฤดูฝน และขาดแคลนในฤดูแล้ง ประโยชน์อันยิ่งใหญ่ของป่าไม้ นอกจากจะป้องกัน และบรรเทาความรุนแรงของอุทกภัยแล้ว ก็คือการช่วยให้ลำห้วย ลำธารต่าง ๆ ได้มีน้ำไหลอยู่อย่างสม่ำเสมอตลอดปี ที่เป็นเช่นนี้เพราะเมื่อฝนตกลงมาที่ป่าไม้ น้ำฝนจะไม่ไหลลงสู่แม่น้ำลำธารเสียทั้งหมดโดยเร็ว แต่จะถูกกักไม่ไหลไปตามพื้นที่ป่า และดินอันร่วนซุย ดูซับเอาไว้ และค่อย ๆ ซึมลงดินสะสมไว้เป็นน้ำใต้ดิน แล้วค่อย ๆ ปลดปล่อยออกสู่ลำห้วย ลำธาร ทำให้ฤดูแล้งซึ่งไม่มีฝนตก แต่ลำธารต่าง ๆ ก็ยังคงมีน้ำไหลอยู่ตลอดเวลา ทั้งนี้ก็เนื่องมาจากพื้นดินใต้ป่าเป็นอ่างเก็บน้ำธรรมชาติ ที่สะสมน้ำเอาไว้ในตอนฤดูฝน แล้วระบายออกในฤดูแล้งนั่นเอง ซึ่งต่างกับที่ดินที่ไม่มีป่าไม้หรือสิ่งปกคลุม โอกาสที่น้ำจะซึมลงดินมีน้อย น้ำส่วนใหญ่จะไหลบ่าตามผิวหน้าดินทำให้เกิดน้ำหลาก น้ำท่วมในฤดูแล้ง

6. เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า ป่าไม้ นอกจากจะให้ผลผลิต และประโยชน์ต่าง ๆ แก่มนุษย์แล้ว ยังเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าชนิดต่าง ๆ ซึ่งมนุษย์ใช้เป็นอาหาร เป็นเครื่องนุ่งห่ม และเครื่องใช้ไม้สอยต่าง ๆ สัตว์ป่าบางชนิดมีประโยชน์ต่อการค้นคว้าทดลองทางวิทยาศาสตร์การแพทย์ นักและแมลงบางชนิด มีประโยชน์ต่อมนุษย์ในการทำลายศัตรูพืช นอกจากนั้นยังช่วยรักษาความสมดุลของธรรมชาติไว้ด้วย ซึ่งถ้าหากไม่มีป่าไม้สัตว์ป่าต่าง ๆ ดังกล่าวก็จะสูญพันธุ์ไป เพราะจะไม่มีแหล่งที่อยู่อาศัย และปราศจากแหล่งหากิน ปัจจุบันมีผู้สนใจทำการศึกษาหาความรู้ เพลิดเพลินอยู่กับธรรมชาติและศึกษาความเป็นอยู่ของสัตว์ป่ามากขึ้น ซึ่งถ้าหากรักษาป่าไม้ และสัตว์ป่าไว้ให้ดี จะเป็นการหารายได้ให้แก่ประเทศได้อย่างหนึ่ง อีกทั้งยังเป็นการชักจูงนักท่องเที่ยวต่างประเทศให้นำเงินตราเข้ามาใช้สอยในบ้านเราด้วย

7. เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ เช่น จัดทำเป็นอุทยานแห่งชาติ (national park) วนอุทยาน (forest park) และสถานที่พักผ่อนหย่อนใจในป่า (forest recreation areas) รวมทั้งที่วิเวกห่างไกลผู้คน (wilderness areas) ความสำคัญของป่าไม้ในการที่จะใช้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจของประชาชนนั้น นับวันแต่จะมีมากขึ้น และถือว่าเป็นประโยชน์ทางอ้อมของป่าไม้ที่มีความสำคัญที่สุดอย่างหนึ่งในขณะนี้

การพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้

ทรัพยากรป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญที่มนุษย์ทุกคนต้องมีการพึ่งพิง โดยเป็นแหล่งปัจจัย 4 แหล่งผลิตภัณฑ์ไม้ต่าง ๆ ที่นำมาใช้สอย เป็นแหล่งเกื้อกูลสิ่งแวดล้อม และทรัพยากรอื่น ๆ ให้คงอยู่ถาวร รวมทั้งเป็นแหล่งปัจจัยพื้นฐานเพื่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ นอกจากนี้ ทรัพยากรป่าไม้ยังมีความสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมของประเทศ โดยเป็นแหล่งพลังงาน แหล่งวัตถุดิบเพื่อการก่อสร้าง และอุตสาหกรรม แหล่งอาหาร แหล่งนันทนาการเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจของประชาชน กรมป่าไม้ (2541) ได้รายงานความจำเป็นที่ต้องพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ในการใช้ไม้พื้นและถ่านว่า การใช้ไม้พื้นในครัวเรือนของราษฎรในชนบทมีปริมาณเฉลี่ย 0.41 ลูกบาศก์เมตรต่อคนต่อปี และการใช้ถ่านเฉลี่ย 97 กิโลกรัมต่อคนต่อปี ซึ่งไม้ที่ใช้ในครัวเรือนชนบทส่วนใหญ่ ได้จากบริเวณใกล้บ้าน และบริเวณพื้นที่ใกล้เคียงที่อยู่อาศัยประมาณร้อยละ 56 และประมาณร้อยละ 37 เก็บจากพื้นที่สาธารณะ ส่วนอีกร้อยละ 7 ซื้อมาจากร้านค้าในท้องถิ่น พบว่าหมู่บ้านที่ห่างไกลและชาวเขา ยังคงมีการใช้พลังงานจากไม้ทั้งหมดมาหุงอาหาร ซึ่งได้ประมาณว่าในแต่ละปีมีการใช้ไม้พื้นในครัวเรือนเฉลี่ยประมาณ 20 ล้านตัน และจากการสำรวจในปี พ.ศ. 2534 พบว่าครัวเรือนในชนบทมีความขาดแคลนไม้พื้น ซึ่งให้เห็นว่ามีประมาณ 38 เปอร์เซ็นต์ ที่เหลือ 62 เปอร์เซ็นต์ ไม่มีปัญหา ครัวเรือนในภาคเหนือมีสัดส่วนความเดือดร้อนเกี่ยวกับการขาดแคลนไม้พื้นมากที่สุด (กรมป่าไม้, 2541) นอกจากนี้ ความต้องการพึ่งพิงด้วยการใช้ไม้แปรรูปของราษฎรไทย พบว่ามีความต้องการเพิ่มขึ้น 4 เปอร์เซ็นต์ต่อปี

จากการศึกษาของฝ่ายวิจัยสิ่งแวดล้อมและนิเวศวิทยา (2522) ซึ่งทำการศึกษาเกี่ยวกับเศรษฐกิจป่าไม้ ได้รายงานว่าป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มนุษยชาติพึ่งพิงและใช้ประโยชน์โดยประชากรในชนบทส่วนใหญ่มีฐานะยากจน แต่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยการพึ่งพิงป่า เพราะมีรายได้ที่มีใช้ตัวเงินแฝงอยู่ในสัดส่วนที่สูง ซึ่งช่วยลดความจำเป็นในการใช้เงินลง เช่น การผลิต การหาอาหารใช้เอง การมีบ้านอยู่เอง ซึ่งเมื่อพิจารณาจะพบว่า รายได้ที่มีใช้ตัวเงิน อันได้แก่ รายได้จากการขายของป่าที่เก็บหามาได้ ซึ่งพบว่า ชาวชนบทจากทุกภาคมีรายได้จากการนี้ และมีผลต่อความเป็นอยู่ของชาวชนบทเป็นอย่างมาก นอกจากนี้ Cassells (1997) ได้ทำการศึกษามูลค่าของของป่าที่เก็บหาในครัวเรือนหนึ่งมีค่ามากกว่า 10,500 เหรียญนิวซีแลนด์ จะเห็นได้ว่าของป่าเป็นแหล่งพึ่งพิงในการยังชีพของประชาชน

กรรชิต (2545) ได้กล่าวถึงแนวคิดของการพึ่งพิงป่าชุมชนว่า ชาวชนบทที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ใกล้แหล่งทรัพยากรป่าไม้จะมีระบบเศรษฐกิจ และวิถีการดำรงชีวิตผูกติดอยู่กับความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรป่าไม้อย่างแยกไม่ออก หรืออาจกล่าวได้ว่า ชาวชนบทต้องพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ตั้งแต่เกิดจนตาย

กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (2546) ได้รายงานความจำเป็นที่ประชาชนของประเทศไทยจำเป็นต้องพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ในแผนแม่บทการฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้แห่งชาติ (พ.ศ. 2547 – 2556) โดยประเทศไทยมีการนำเข้าไม้และผลิตภัณฑ์ไม้ในช่วงปี พ.ศ. 2536 มีมูลค่า 37,897 ล้านบาท และมูลค่าการนำเข้าเพิ่มเป็น 53,707 ล้านบาทในปีพ.ศ. 2545 ทั้งนี้คาดว่าในอนาคตความต้องการผลิตไม้จะยังคงมีแนวโน้มสูงขึ้น คาดว่าในปีพ.ศ. 2550 จะมีความต้องการไม้แปรรูป 7.47 ล้านลูกบาศก์เมตร และในปีพ.ศ. 2560 จะมีความต้องการผลิตไม้แปรรูปประมาณ 10.24 ล้านลูกบาศก์เมตร ไม้อัดและไม้บาง 1.28 ล้านลูกบาศก์เมตร ไม้ประกอบ (แผ่นใยไม้อัดและแผ่นขึ้นไม้อัด) 1.86 ล้านลูกบาศก์เมตร ไม้เสาเข็ม 1.90 ล้านลูกบาศก์เมตร และกระดาษประมาณ 6.97 ล้านตัน ซึ่งจะต้องพึ่งพิงการนำเข้าจากต่างประเทศ และยังได้รายงานถึงความต้องการใช้ไม้พื้นและถ่านไม้ โดยมีการใช้ไม้พื้นปริมาณ 267,969 ลูกบาศก์เมตร ในปีพ.ศ. 2536 และลดลงเหลือ 634 ลูกบาศก์เมตร ในปีพ.ศ. 2545 และปริมาณการใช้ถ่านในปีพ.ศ. 2537 เท่ากับ 194,147 ลูกบาศก์เมตร และลดลงเหลือ 116,293 ลูกบาศก์เมตร สาเหตุที่ปริมาณการใช้พื้นและถ่านลดน้อยลงเนื่องจากการยกเลิกการทำไม้ป่าชายเลน ตามมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม พ.ศ. 2534 ประกอบกับมีการใช้พลังงานสมัยใหม่มากขึ้น แต่อย่างไรก็ตาม หมู่บ้านชนบทที่ห่างไกลและชาวเขายังคงพึ่งพิงการใช้พลังงานจากป่าไม้ทั้งหมด โดยเฉพาะในการหุงหาอาหาร จากการประมาณการของแผนแม่บทเพื่อพัฒนาป่าไม้ ซึ่งรวบรวมข้อมูลการใช้พื้นและถ่านทุกประเภทตามข้อเท็จจริงถึงระดับครัวเรือนในปี พ.ศ. 2550 จะมีความต้องการไม้พื้นสำหรับครัวเรือนประมาณ 8.18 ล้านลูกบาศก์เมตร เพื่ออุตสาหกรรมประมาณ 9.32 ล้านลูกบาศก์เมตร และความต้องการถ่านไม้ประมาณ 18.36 ล้านลูกบาศก์เมตร

Douglas (1982) พบว่าร้อยละ 80 ของไม้สำหรับใช้สอยในประเทศบังคลาเทศได้มาจากต้นไม้ที่ปลูกบริเวณบ้าน และในผืนป่าเล็ก ๆ นอกจากนี้บทบาทที่สำคัญอีกประการหนึ่งของทรัพยากรป่าไม้สำหรับราษฎร คือ การเพิ่มรายได้ที่เป็นตัวเงิน อันได้แก่ รายได้จากการขายของป่าที่เก็บหามาได้ โดยพบว่าชาวชนบทจากทุกภาคมีรายได้จากการนี้ และมีผลต่อสภาพความเป็นอยู่ของ

ชาวชนบทเป็นอย่างมาก ซึ่งสาเหตุนี้เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ทรัพยากรป่าไม้ถูกทำลายโดยราษฎรในชนบทปีละมาก ๆ นอกเหนือจากการทำลายป่าเพื่อครอบครองที่ดินและพื้นที่ทำกิน

Subhadhira *et al.* (1987) ได้ให้ความหมายของการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม่ว่า หมายถึง ลักษณะที่ครัวเรือนชนบทพึ่งพิงทรัพยากรจากทรัพยากรป่าไม้ ในขอบเขตที่มีความหลากหลายเพื่อตอบสนองความต้องการด้านการบริโภคของครัวเรือน ไม่ว่าจะใช้เป็นอาหาร เชื้อเพลิง วัสดุในการก่อสร้าง ยารักษาโรค และจำหน่ายเพื่อเป็นรายได้เสริม รวมทั้งสนองความต้องการของสังคม

Poffenberger and Mcgean (1993) ให้ความหมายการพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติว่า หมายถึง ปริมาณทั้งหมดหรือสัดส่วนของการบริโภคในครัวเรือน ที่แต่ละครัวเรือนเก็บหาทรัพยากรมาจากป่าไม้ รวมทั้งผลผลิตการเกษตรที่เก็บเกี่ยวมาจากพื้นที่ป่าไม้

นอกจากนี้ Mahajan (1996) ได้นำเสนอกรณีศึกษาหลายกรณีในเชิงกิจกรรมที่มีการพึ่งพิงป่า เช่น การปลูกจิง กระจวนในป่า การเก็บหายางไม้ กิจกรรมเหล่านี้เป็นการสร้างรายได้อย่างหนึ่งในประเทศเนปาล ทั้งนี้ปัญหาความยากจนเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ประชากรส่วนหนึ่งมีการพึ่งพิงป่าและบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อสนองความต้องการที่ดินของตน และประชากรอีกส่วนหนึ่งได้ใช้ชีวิตที่ต้องพึ่งพิงป่าโดยตรงอยู่ ซึ่งคนที่มีวิถีชีวิตที่ต้องพึ่งพิงป่าโดยตรง สำหรับประเทศไทยแล้ว มนัสและจิระ (2536) ได้แบ่งออกอย่างน้อยที่สุด 3 กลุ่ม คือ

1. กลุ่มชาวเขา เป็นกลุ่มที่มีวัฒนธรรมแตกต่างกันมากมาย ชาวเขาจำนวนประมาณครึ่งล้านคนในประเทศไทยส่วนใหญ่อยู่บริเวณพื้นที่ต้นน้ำลำธารหรือพื้นที่คุ้มครอง นโยบายของรัฐที่ให้มีการโยกย้ายบางครั้งทำโดยขาดความเข้าใจที่ดีต่อกัน ผลคือความล้มเหลว ทำให้ชาวเขาที่ตั้งถิ่นฐานใหม่ที่อื่นหนีกลับเข้าอยู่ในเขตป่าไม้อีก เนื่องจากใช้ชีวิตอยู่ไม่ได้ในพื้นที่ที่รัฐจัดสรรให้

2. กลุ่มชาวนารายย่อย ซึ่งมีจำนวนถึงล้านคน ส่วนใหญ่เป็นคนไทย และชนกลุ่มเชื้อชาติอื่นที่มีความสัมพันธ์กันอยู่ในแถบที่ราบ ใช้วิธีการเพาะปลูกที่ต้องอาศัยการรักษาระบบ ธรรมชาติ บางอย่างให้คงเดิมไว้ ปัจจัยสี่ของคนเหล่านี้ส่วนใหญ่ได้มาจากป่า

3. กลุ่มคนที่อพยพอยู่ใหม่ มีอยู่ประมาณ 10 ล้านคน ส่วนใหญ่เป็นคนไทยในเขตที่ราบลุ่ม เช่นกัน คนเหล่านี้อาศัยการมีสัมปทานป่าไม้ และมีการสร้างถนนตามโครงการพัฒนาประเทศอพยพ

เข้าไปอยู่ในพื้นที่ประมาณร้อยละ 50 ของจำนวนกลุ่มคนผู้อพยพอยู่ใหม่ทั้งหมด ซึ่งปัจจุบันได้รับการประกาศในราชกิจจานุเบกษาว่าเป็นป่าสงวนแห่งชาติ

ประเทศไทยรู้จักการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ โดยเฉพาะของป่าหรือผลผลิตที่ไม่ใช่เนื้อไม้มาแต่อดีตกาล ราษฎรที่อาศัยอยู่ในป่าหรือบริเวณข้างเคียง จำเป็นต้องอาศัยป่าเป็นแหล่งอาหาร แหล่งพักพิง รวมไปถึงสิ่งของเครื่องใช้สอยในครัวเรือน และมีการเก็บหาของป่าเพื่อค้าขายเล็ก ๆ น้อย ๆ เป็นรายได้เสริม ถึงแม้ว่าของป่าจะมีความสำคัญต่อชีวิตประจำวันเพียงไร แต่ก็ได้ถูกละเลยจากการบนพื้นฐานที่ถูกต้องมาเป็นเวลานานจนกระทั่งปี พ.ศ. 2532 ประเทศไทยได้ยกเลิกสัมปทานการตัดไม้ ประกอบกับเริ่มมีกระแสเรื่องการอนุรักษ์ป่า ของป่าจึงได้รับความสนใจในด้านการพึ่งพิงป่าอย่างยั่งยืน รวมทั้งด้านการพึ่งพิงป่า และการรักษาป่าในขณะเดียวกัน เนื่องจากการพึ่งพิงป่า โดยไม่ต้องตัดไม้ทำลายป่า (วนิดา, 2539)

นอกจากนี้แล้ว ผลผลิตจากป่ายังมีคุณค่าในการดำรงชีพจากชีวิตประจำวันของราษฎรตั้งแต่บรรพบุรุษเป็นต้นมา มีความหมายตามลักษณะการพึ่งพิงดังต่อไปนี้

1. เครื่องมือเครื่องใช้และอุปกรณ์ที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ ภายในครัวเรือนของราษฎรในชนบทจะมีภาชนะเครื่องมือ และอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่จำเป็นต่อการประกอบอาชีพ ซึ่งราษฎรได้ทำขึ้นเองทั้งในช่วงที่ว่าง และช่วงที่ทำการเกษตรในแต่ละฤดูกาล อำนวย (2528) กล่าวว่า ครัวเรือนในชนบทมีรายได้เพิ่มเป็นพิเศษนอกเหนือจากรายได้ปกติที่เคยได้รับ ก็คือ การให้พ่อบ้าน แม่บ้าน บุตรหลาน หรือผู้สูงอายุในครัวเรือน ใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์จากการทำอุตสาหกรรมในครัวเรือนที่เรียกกันว่า Cottage Industry โดยการนำเอาวัสดุที่เก็บหาได้จากป่ามาใช้เป็นวัตถุดิบ และใช้เทคนิคง่าย ๆ ที่ชาวบ้านเรียนรู้และนำมาทำเองได้โดยไม่ยุ่งยากมากนัก Subhadhira *et al.* (1987) กล่าวถึงการใช้ไม้เพื่องานหัตถกรรมที่สำรวจพบในครัวเรือนของราษฎรที่อาศัยอยู่บริเวณป่าดงมูลไ่ว้ว มีการทอเสื่อจากหญ้าพง และหญ้าอื่น ๆ ซึ่งเก็บหาได้จากรอบ ๆ สระน้ำของหมู่บ้านครัวเรือนจะทอเสื่อในช่วงว่างจากกิจกรรมหลักอื่น ๆ นอกจากนั้น ครัวเรือนยังได้เก็บหาหญ้าที่มีใบใหญ่และยาวจากป่ารอบ ๆ หมู่บ้านเพื่อนำมาทำเป็นหญ้ามุงหลังคาอีกด้วย

2. น้ำมันยาง ได้จากการเจาะต้นไม้ที่สำคัญ คือ ยางนาหรือยางขาว (*Dipterocarpus alatus*) ใช้ในการทำหัตถกรรม สีน้ำมันชักเงา หมึกพิมพ์ รักษาเนื้อไม้ และไม้ไผ่ใช้ทำไม้จุกไฟ และใช้ยาเรื่อ นอกจากนี้ยังมีน้ำมันเหียง พลวง กราด เป็นต้น (บุญฤทธิ์ และสมพร, 2530)

3. สีส้อม ราษฎรส่วนใหญ่จะใช้ประโยชน์จากพรรณพืชที่เก็บหาได้จากป่าธรรมชาติในรูปของสีช้อม โดยได้จากเปลือกของต้นก่อ และเปลือกของต้นขยัน ทำน้ำฝาดสำหรับฟอกหนังและสีช้อม นอกจากนี้ ยังได้จากผลของมะเกลือ ดอกคำแสด ซึ่งใช้ในการย้อมผ้า และกระดาษ (บุญฤทธิ และสมพร, 2530)

4. พืชอาหารสัตว์ ราษฎรในชนบทมักเลี้ยงวัว ควาย ไว้ใช้งานในไร่นา และใช้เป็นอาหารแหล่งพืชอาหารสัตว์ที่สำคัญ คือ ป่าที่อยู่ใกล้ ๆ หมู่บ้าน หรือทุ่งหญ้าสาธารณะประโยชน์ของหมู่บ้าน สนามหญ้าบริเวณโรงเรียนริมอ่างเก็บน้ำ บริเวณสนามหญ้าของวัด ฯลฯ ราษฎรในชนบทของไทยเลี้ยงสัตว์อยู่ได้ในทุกวันนี้ เพราะมีพืชอาหารสัตว์ในบริเวณใกล้เคียงกับราษฎร Hegde (1989) ได้รายงานในเรื่องนี้ไว้ว่า ราษฎรในชนบท นำเศษเหลือของผลิตผลทางการเกษตร และหญ้าอาหารสัตว์จากที่ดินป่าไม้ของรัฐมาเลี้ยงสัตว์ แต่ถ้าแหล่งดังกล่าวไม่สามารถผลิตอาหารได้อย่างเพียงพอ ย่อมก่อให้เกิดปัญหาการขาดแคลนอาหารสัตว์เข้าไปหาอาหารในพื้นที่ที่ติดกับป่า หรือในบริเวณพื้นที่ป่าไม้

การใช้ประโยชน์ผลผลิตจากป่า

ชุมชนในชนบทเป็นชุมชนที่อยู่ใกล้ป่า การมองเห็นประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากป่าจึงมีลักษณะเป็นการใช้ประโยชน์ทางตรงที่เกิดขึ้นทันทีในท้องที่มากกว่ามุ่งประโยชน์ทางอ้อม ประโยชน์ดังกล่าวโดยส่วนใหญ่มุ่งสนองความจำเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต การใช้ประโยชน์ผลผลิตจากป่า นอกจากจะใช้เนื้อไม้โดยตรงแล้ว ยังใช้ในลักษณะการเก็บหาของป่า (วนิดา, 2539) ได้แก่

1. พืชผักป่า เป็นพืชที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของประชาชนในชนบทสูงสุด เนื่องจากมีการเก็บหาพืชผักป่ามาใช้เป็นอาหารประจำวัน และขายในท้องตลาด กรมวิชาการเกษตรได้รายงานชนิดพืชอาหารท้องถิ่นของประชาชนภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือรวม 180 ชนิด ซึ่งนำมาใช้ประโยชน์ โดยแบ่งเป็น 3 ประเภท คือ ใช้รับประทานเป็นผักสด ใช้รับประทานเป็นผักต้ม และใช้ทำแกงหรือชุบแบบท้องถิ่น

2. พืชอาหารเบ็ดเตล็ด ได้แก่ พืชหัว หน่อไม้ หน่อหวาย และผลไม้ป่า เป็นต้น

3. เห็ดกินได้ พบได้ในป่าทั่วประเทศ พบมากในฤดูฝน ใช้ทำอาหารบางชนิดใช้เป็นสมุนไพรรักษาโรคได้

4. แมลงอุตสาหกรรมและแมลงกินได้ ได้แก่ ด้วง ผึ้ง อีหนู ไช้มดแดง จักจั่น จิ้งหรีด และแมลงเม่า เป็นต้น

5. เปลือกไม้ ยางไม้

6. ชันไม้ น้ำมันยาง

7. ไม้หอม แก่นไม้ เช่น ไม้กฤษณา และไม้จันทร์หอม เป็นต้น

ของป่า

ของป่า (วนิดา, 2539) หมายถึง ผลผลิตจากป่าทุกชนิดยกเว้นไม้ โดยได้มีการพยายามที่จะจำแนกของป่ากันในแต่ละประเทศ บางประเทศแยกจากการใช้ประโยชน์โดยหมายรวมถึงของป่าที่สัมผัสไม่ได้ เช่น สถานที่พักผ่อน อุทยาน เป็นต้น บางประเทศแยกตามลักษณะของผลิตภัณฑ์ สำหรับประเทศไทย ซึ่งมีของป่ามากมายหลายชนิด ซึ่งตามพระราชบัญญัติป่าไม้พุทธศักราช 2484 ได้จัดของป่าออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. ของป่าหวงห้าม ได้จัดรวมของป่าที่หายาก และการเก็บหาที่เป็นอันตรายแก่ต้นไม้รวมเข้าไว้ด้วยกัน และอนุญาตให้มีการเก็บหาโดยไม่ต้องขออนุญาตต่อกรมป่าไม้ในปริมาณจำกัดที่เพียงพอต่อการใช้สอยในครัวเรือน โดยได้มีการประกาศกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กำหนดปริมาณมีไว้ในครอบครองซึ่งของป่าหวงห้าม พ.ศ. 2531 ลงวันที่ 22 มกราคม พ.ศ. 2531 ในการเก็บหาของป่าหวงห้ามเกินปริมาณ กำหนดจะต้องขออนุญาตจากกรมป่าไม้เป็นราย ๆ ไป ตามหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้ตามกฎหมายฉบับที่ 19 (2507) ว่าด้วยการเก็บหาของป่าหวงห้าม ซึ่งกฎกระทรวงดังกล่าวได้กำหนดวิธีการเก็บหาไว้ในแต่ละชนิด เพื่อให้ผู้เก็บหาจะไม่ทำอันตรายต่อต้นไม้และป่าไม้ โดยมีพระราชกฤษฎีกากำหนดของป่าหวงห้าม พ.ศ. 2530 ขึ้นใช้บังคับแก่ผู้ที่เก็บหาของป่าหรือมีของป่าไว้ในครอบครอง ซึ่งของป่าหวงห้ามยกตัวอย่างเช่น กัลยไม้ป่าทุกชนิด จันทน์แดง จันทน์ผา ชันทุกชนิด กฤษณา อบเชย น้ำมันยาง และไบลาน เป็นต้น

2. ของป่าไม่หวงห้าม คือ ของป่าที่ไม่ได้มีรายชื่อกำหนดเป็นของป่าหวงห้ามข้างต้น ได้แก่ น้ำผึ้งธรรมชาติ รวงผึ้ง เขากวางอ่อน ครั่ง รังนกนางแอ่น และไม้ไผ่ เป็นต้น

ความสำคัญของของป่า

ในประเทศไทยคนที่มีอาชีพหาของป่าซึ่งมีอยู่อย่างน้อยที่สุดห้าล้านคน ยังต้องพึ่งพิงของป่าเป็นแหล่งรายได้ ในขณะที่จำนวนประชากรที่ใช้ประโยชน์จากของป่ามีมากกว่านี้มาก (กรมป่าไม้, 2539) ความสำคัญของของป่าที่เห็นได้ชัดมีดังนี้

1. ของป่าให้วัสดุที่จำเป็น รายได้ และการจ้างงานในระดับที่มีปัจจัยสำคัญต่อเศรษฐกิจของชนบท และเศรษฐกิจของชาติ

2. ผลผลิตอย่างต่อเนื่องของของป่าแสดงให้เห็นว่าเราสามารถใช้อย่างยั่งยืนจากป่าเขตร้อน ลักษณะเช่นนี้ส่งเสริมให้เห็นคุณค่าของป่าสมบูรณ์ ทำให้เห็นถึงความไม่คุ้มค่าของการทำลายป่า เป็นการเปิดโอกาสสำหรับความอยู่รอดของแหล่งทรัพยากรป่าเขตร้อน

ปัจจุบันของป่ามีบทบาทสำคัญ เนื่องจากมีส่วนเกี่ยวข้องกับการครองชีพของประชาชนในชนบท และประชาชนที่อาศัยอยู่ในป่า ดังจะเห็นได้ว่าบทบาทที่สำคัญของของป่า มีดังนี้

1. เพื่อใช้เป็นอาหารพื้นบ้าน

2. เพื่อประโยชน์การใช้สอยในครัวเรือนในชีวิตประจำวัน

3. เพิ่มรายได้ให้แก่ครัวเรือนในระดับท้องถิ่น

4. ก่อให้เกิดการสร้างงานในด้านการเก็บหา การผลิต และการขนส่ง

5. สินค้าบางชนิดได้พัฒนาเป็นสินค้าส่งออกระดับนานาชาติ ของป่าทำรายได้ให้ประเทศถึงปีละ 400 – 500 ล้านบาท

6. ช่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม หากได้มีการจัดการอย่างถูกต้อง

การใช้ประโยชน์จากของป่า

วนิดา (2539) ได้จำแนกของป่าออกเป็นหมวดหมู่ ตามลักษณะของของป่า โดยจำแนกของป่าเป็น 9 กลุ่ม คือ หวาย ไม้ ชันและยาง สมุนไพรและเครื่องเทศ พืชอาหาร แมลงอุตสาหกรรม และแมลงกินได้ ไม้หอม เปลือกไม้ แทนนินและสีธรรมชาติ ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

หวาย

หวายเป็นพืชเลื้อยที่มีหนามอยู่ในวงศ์ย่อย *Calmoideae* ของวงศ์ปาล์ม มีลำต้นเลื้อยไปตามดินหรือเกาะไปตามต้นไม้อื่น ๆ ในโลกนี้มีอยู่ประมาณ 600 ชนิด 14 สกุล ในประเทศไทยพบ 55 ชนิด 6 สกุล ได้แก่ *Calamus*, *Korthalsia*, *Daemonorops*, *Plectocomia*, *Myrialepsis* และ *Plectocomiopsis* การใช้ประโยชน์จากหวาย ได้แก่ ใช้ทำจักสานและงานฝีมือต่าง ๆ ใช้ทำเฟอร์นิเจอร์ ใช้เป็นสมุนไพรรักษาโรค เช่น รุมาคิสซั่ม หอบหืด ท้องร่วง แก้งูกัด และโรคกล้ามเนื้อ ใช้รับประทานหน่อและยอด

ไม้

ในประเทศไทยมี 55 ชนิด 13 สกุล ได้แก่ *Arundinaria*, *Bambusa*, *Cephalostachyum*, *Dendrocalamus*, *Dinochloa*, *Gigantochloa*, *Melocalamus*, *Melocanna*, *Neohouzeaua*, *Pseudosasa*, *Schizostachyum*, *Teinostachyum* และ *Thyrsostachys* ชนิดของไม้ไผ่ที่ราษฎรนิยมนำมาใช้ประโยชน์จากป่า ได้แก่ ไผ่ตง (*Dendrocalamus asper* Backer Syn. *Gigantochloa aspera* Kurz), *Bambusa aspera* Schult.) ไผ่รวก (*Thyrsostachys siamensis* Gamble) ไผ่สีสุก (*Bambusa blumeana* Schult.) ไผ่ไร่ (*Gigantochloa albociliata* Kurz) และไผ่ป่าหรือไผ่หนาม (*Bambusa arundinacea* Wild.) เป็นต้น การใช้ประโยชน์จากไม้ ได้แก่ ใช้ลำต้นในการก่อสร้างบ้าน ทำพื้น ฝาผนัง บันได รั้ว ภาชนะ เครื่องเล่น เครื่องดนตรี เฟอร์นิเจอร์ จักสาน ทำพื้น และเป็นวัตถุดิบในการทำเชื้อและกระดาษ

ชันและยาง

ชันและยางที่พบในประเทศไทยมี 27 ชนิด ได้แก่ ชันตะเคียนทอง (*Hopea odorata* Roxb.) ชันกระบาก (*Anisoptera costata* Korth.) น้ำมันยางเหียง (*Dipterocarpus obtusifolius* Teijsm.) น้ำมันยางกราด (*Dipterocarpus intricatus* Dyer) และน้ำมันยางพลวง (*Dipterocarpus tuberculatus* Roxb.) เป็นต้น มณฑล (2535) ให้ความหมายชันและยางว่า ชัน (resin) เป็นสารเหลวที่ไหลซึมออกมาจากไม้ยืนต้น โดยธรรมชาติไม่ระเหย สามารถสกัดได้จากการเจาะเนื้อไม้ หรือกรีดทำรอยแผลให้เปลือกขาดออก ชันมีประโยชน์คือ ใช้ทำแลคเกอร์ น้ำมันทาชักเงา น้ำหมึก กาว และพลาสติกสังเคราะห์ สำหรับยาง (gums) เป็นสารที่เกิดจากกระบวนการลำเลียงอาหารไปสู่ส่วนต่างๆ ของไม้ยืนต้น มีลักษณะเป็นของเหลวที่ออกมาจากต้นไม้โดยธรรมชาติ หรือไหลออกมาเมื่อได้รับการกรีด หรือเจาะเนื้อไม้ เมื่อนำมาผ่านกระบวนการบางอย่างสามารถนำมาผลิตวัสดุต่าง ๆ ได้มากมาย เช่น สีนํ้า ยามม หมากรฝรั่ง กาว สารสังเคราะห์ เป็นต้น

สมุนไพรและเครื่องเทศ

สมุนไพรและเครื่องเทศเป็นสิ่งที่แยกออกจากกันได้ยาก พืชชนิดเดียวกันอาจเป็นทั้งสมุนไพรและเป็นทั้งเครื่องเทศขึ้นอยู่กับการใช้ประโยชน์พืชนั้น ๆ

สมุนไพรอาจเรียกได้ว่าเป็นยาพื้นบ้าน เป็นที่ยอมรับและใช้กันมาแต่สมัยโบราณ ในปัจจุบันมีสมุนไพรมากกว่า 1,000 ชนิด แต่มีประมาณ 100 ชนิดที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจ สมุนไพรที่ใช้กันส่วนหนึ่งมาจากป่า โดยไปขุดหาจากป่าตามความต้องการของตลาด ได้แก่ หญ้าหนวดแมว (*Orthosiphon aristatus* Miq.) มะเกลือ (*Diospyros mollis* Griff.) คัดเค้า (*Randia siamensis* Craib.) และเสลดพังพอน (*Barleria lupulina* Lindl.) เป็นต้น

เครื่องเทศในสมัยโบราณนอกจากจะใช้ในการแต่งกลิ่นอาหารให้ชวนรับประทาน กลบกลิ่น ดับคาว แล้วยังใช้เครื่องเทศช่วยถนอมอาหารไม่ให้เกิดการหืน บุค เน่า เครื่องเทศเกือบทุกชนิดมีน้ำมันหอมระเหย (essential oil) เป็นองค์ประกอบส่วนใหญ่ จึงมีการใช้เครื่องเทศเป็นยารักษาโรค หรือเป็นส่วนผสมของยารักษาโรค (นิจศิริ, 2534) เครื่องเทศในประเทศไทยมีมากมายหลายชนิด ได้แก่ กระวาน (*Amomum krervanh* Pierre.) กานพลู (*Syzygium aromaticum* (L.) Merr. &

L.M.Perry) ลูกจันทน์เทศและดอกจันทน์เทศ (*Myristica fragrans* Houttuyn) และอบเชย (*Cinnamomum cassia* (Nees) Nees ex. Blume)

พืชอาหาร

พืชอาหารที่เก็บจากป่าประกอบไปด้วย พืชผักป่า พืชหัว ผลไม้ป่า และเห็ด มีพืชหลายชนิดที่ได้พัฒนาจนเป็นพืชเศรษฐกิจเนื่องจากเป็นพืชเอนกประสงค์ และเป็นที่ยอมรับประทานกันทั่วไป

พืชผักป่า เป็นพืชที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของประชาชนในชนบทสูงสุด เนื่องจากมีการเก็บหาพืชผักป่ามาใช้เป็นอาหารประจำวัน และขายในท้องตลาด ได้แก่ สะเดา (*Aradirachta indica* A.Juss. var. *siamensis* Valetton) ผักถูด (*Ceratopteris thalictroides* Brongh.) ลิ้นฟ้า (*Oroxylum indicum* Vent.) และผักหวานป่า (*Melientha suavis* Pierre.) เป็นต้น

นอกจากพืชผักป่าแล้ว ยังมีพืชหัว หน่อไม้ หน่อหวาย ผลไม้ป่าอีกหลายชนิดที่ราษฎรเก็บกินเป็นอาหาร ได้แก่ หน่อไม้ (*Bambusa arundinacea*) หน่อหวาย (*Calamus acanthophyllus*) กลอย (*Dioscorea hispida* Dennst.) มะขามป้อม (*Phyllanthus emblica* Linn.) และสมอ (*Terminalia chebula* Retz) เป็นต้น

เห็ดกินได้ เป็นพืชสำคัญอีกชนิดหนึ่งของป่าไม้ในประเทศไทย พบมากในฤดูฝน ใช้ในการทำอาหารทำได้หลายตำรับและมีรสชาติอร่อย บางชนิดใช้เป็นสมุนไพรรักษาโรคได้ เห็ดที่พบในประเทศไทยมีมากมายหลายชนิด ได้แก่ เห็ดเผาะ (*Astreus hygrometricus* (Pers) Morg.) เห็ดลม (*Lentinus praerigidus* Berk) และเห็ดโคน (*Termitomyces fuliginosus* Heim) เป็นต้น

แมลงอุตสาหกรรม และแมลงกินได้

แมลงมีหลายชนิดที่มีความเกี่ยวข้องกับมนุษย์มาแต่สมัยโบราณ และได้มีการพัฒนาแมลงซึ่งได้จากป่ามาสู่อุตสาหกรรม ได้แก่ ครั่งและผึ้ง ส่วนแมลงกินได้บางชนิดที่มีการซื้อขายกันตามตลาดในท้องถิ่นมีปริมาณไม่มากนัก แต่ก็สามารถเพิ่มรายได้แก่ครัวเรือนในชนบท แมลงของป่าแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ

1. ครั่ง เป็นสารที่ขับถ่ายออกจากตัวแมลงครั่ง (*Laccifer lacca* Kerr) ยางครั่งมีลักษณะเหนียวเหลือง เมื่อถูกอากาศนานเข้าจะแข็งตัวเป็นสีน้ำตาลแดง ในสมัยโบราณใช้สีจากครั่งเป็นสמןไพรสำหรับยารักษาโรค เช่น โลหิตจาง ใช้สีข้อมไหมและหนังสัตว์ และในปัจจุบันยังใช้ข้อมไหมและฝ้าย และทำสีอาหาร เช่น ขนมหั่น นอกจากนี้ครั่งยังมีประโยชน์ในการนำมาทำผลิตภัณฑ์ได้หลายชนิด เช่น ครั่งประทับตรา ภาชนะเครื่องใช้ น้ำหมึก และสี เป็นต้น

2. ผึ้ง ในประเทศไทยน้ำผึ้งได้จากผึ้งพื้นเมืองมี 3 ชนิด และผึ้งพันธุ์ 1 ชนิดรวมเป็น 4 ชนิด ได้แก่ ผึ้งหลวง (*Apis dorsata* F.) ผึ้งโพรง (*Apis cerana* F.) และผึ้งมีม (*Apis florea* F.) ผลิตภัณฑ์ผึ้งมีการใช้ประโยชน์ ดังนี้

น้ำผึ้ง เป็นอาหารบริสุทธิ์ตามธรรมชาติเหมาะสำหรับเป็นส่วนผสมของยาแผนโบราณหลายชนิด เพื่อช่วยลดความฝืดของตัวยา ใช้แปรรูปเป็นอาหาร ใช้ผสมอาหารเพื่อให้มีกลิ่น สี และรสชาติที่น่ารับประทาน ใช้เป็นยารักษาโรคต่าง ๆ เช่น โรคความดันโลหิตสูง แก้วไอ และหลอดลมอักเสบ เป็นต้น

ขี้ผึ้งหรือไขผึ้ง นำมาใช้ประโยชน์ในทางการแพทย์ ใช้หุ้มยาเม็ดทำให้ยาเก็บได้นาน ใช้ผสมเป็นครีมหรือยาขี้ผึ้งทำให้เนื้อยาข้นหรือแข็งตัวขึ้น ใช้ทำเครื่องสำอาง ใช้ทำสีผึ้ง ใช้ทำเทียนไข ใช้ในการเคลือบเงา และใช้ในงานอลูมิเนียมหรือเครื่องเงิน เป็นต้น

นมผึ้ง ใช้เป็นสמןไพรบำรุงสุขภาพ และรักษาโรคบางอย่าง เช่น โรคปวดข้อ และโรคเกี่ยวกับระบบประสาท เป็นต้น

พิษผึ้ง แก้วปวดข้อ หอบหืด ต่อมไทรอยด์โต ลดความดันเลือดสูงบางชนิด และแก้อาการบวมอักเสบ

เกสรผึ้ง เป็นอาหารเสริม และเป็นส่วนประกอบของยาสมุนไพรมะเร็ง ช่วยให้อาหารจับถ่ายเป็นปกติ การหมุนเวียนโลหิตเป็นปกติ และรักษาโรคโลหิตจาง เป็นต้น

3. แมลงกินได้ ราษฎรในชนบทจะเก็บกินเป็นอาหารว่าง และเป็นอาหารเสริมโปรตีนซึ่งมีขายในท้องตลาด ได้แก่ ตั๊กแตน (*Cyrtacanthacris tatarica* Linnaeus.) แมงดา (*Lethocerus indicus* Lep.-Serv.) และจิ้งหรีด (*Acheta testacea* Walker) เป็นต้น

ไม้หอม

ไม้หอม ได้มีการนำมาสกัดน้ำมันหอมระเหยเพื่อใช้ประโยชน์ ไม้หอมที่น่าสนใจในประเทศไทย ได้แก่ จันทน์ (*Tarenna hoensis* Pitard) ใช้ประกอบเครื่องยา สบหรือไม้หอม (*Altingia exelsa* Noromha) เนื้อไม้มีกลิ่นหอม ใช้ทำธูป หรือโลงศพ และกฤษณา ไม้กฤษณาในประเทศไทยมี 3 ชนิด ได้แก่ *Aquilaria malaccensis* Roxb. (syn. *A. agallocha* Roxb.), *Aquilaria crassna* Pierre ex H. Lec. และ *Aquilaria subintegra* Dinghou น้ำมันหอมระเหยจากกฤษณาใช้ในอุตสาหกรรมน้ำมันหอม และการแต่งกลิ่นยาสูบ เป็นต้น

เปลือกไม้

เปลือกไม้ที่มีการเก็บหาในประเทศไทยในปัจจุบันมีอยู่ 12 ชนิด สำหรับเปลือกไม้ที่สำคัญมี 3 ชนิด คือ ยางบง (*Persea kurzii* Kosterm) ใช้ประโยชน์ในการทำธูป อบเชย (*Cinnamomum cassia* (Nees) Nees ex. Blume) เปลือกอบเชยมีกลิ่นหอมฉุนและมีรสหวานใช้เป็นส่วนประกอบของอาหารและปอกระสา (*Broussonetia papyrifera* Vent) เปลือกปอกระสาใช้ทำเยื่อกระดาษ ทำกระดาษสา ด้วยมือแบบอุตสาหกรรมพื้นบ้าน และสามารถใช้อ้อกระสาทั้งลำต้นเป็นวัตถุดิบสำหรับผลิตเยื่อกระดาษในโรงงานอุตสาหกรรมสมัยใหม่

แทนนิน และสีธรรมชาติ

แทนนินและสีธรรมชาติ ได้จากการนำเนื้อไม้และส่วนต่าง ๆ ของต้นไม้ เช่น ผล เปลือก ใบ มาใช้ประโยชน์เพื่อเป็นการเพิ่มคุณค่าให้แก่ของป่า ซึ่งในการใช้ประโยชน์นี้อาจใช้ส่วนต่าง ๆ ของต้นไม้โดยตรง หรือการสกัดนำมาใช้ประโยชน์ก็ได้

สารธรรมชาติที่เรียกว่าแทนนิน (tannin ภาษาพื้นเมืองเรียกว่า น้ำฝาด) เป็นสารสกัดในถุงของเหลวภายในเซลล์ พบในเปลือก เนื้อไม้ ใบ ราก ผล (มณฑล, 2535) แทนนินเป็นสารที่ใช้ใน

การฟอกหนัง เป็นสารช่วยลดความหนืดในบ่อน้ำมัน ใช้ในการทำหมึกพิมพ์ ทำสีย้อมผ้าให้ทนนาน และใช้เป็นส่วนผสมในยารักษาโรคและเครื่องสำอาง เป็นต้น

สีธรรมชาติจากพืชและสัตว์ในประเทศไทยบางชนิดนำมาใช้ประโยชน์ในด้านการทำเป็นสี ย้อมธรรมชาติ เช่น คราม (*Indigofera tinctoria Linn.*) และสีเสียด (*Acacia catechu Willd.*) เป็นต้น

การใช้ประโยชน์จากของป่าดังกล่าวข้างต้นชี้ให้เห็นว่า ป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ มนุษยชาติพึ่งพิง และใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต โดยเฉพาะประชากรในชนบทส่วนใหญ่ที่มี ฐานะยากจนสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยการพึ่งพิงป่า

ลักษณะการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้

นอกจากนี้ลักษณะ และขอบเขตของการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ของประชาชนในชนบท สามารถแบ่งออกได้ 3 ลักษณะ คือ การพึ่งพิงเพื่อยังชีพ การพึ่งพิงเพื่อสร้างรายได้ และการพึ่งพิงเพื่อ การเป็นปัจจัยการผลิต (นิวัติ, 2537) มีรายละเอียด ดังนี้

1. การพึ่งพิงเพื่อยังชีพ เป็นลักษณะการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ที่สำคัญที่สุดของครัวเรือน ชนบทมาตั้งแต่อดีตกาล แม้แต่ในปัจจุบันที่มีความเจริญก้าวหน้าทางด้านต่าง ๆ มีการผลิตสินค้าและ บริการเพื่อการยังชีพ ซื้อขายแลกเปลี่ยนและบริโภคกันในระหว่างสังคมมนุษย์ ทั้งในระดับชุมชน เมือง ชุมชนชนบท จนถึงชุมชนระหว่างประเทศก็ตาม แต่ชาวชนบทส่วนใหญ่ยังคงพึ่งพิงป่าไม้ใน ฐานะแหล่งทรัพยากรเพื่อการยังชีพในรูปแบบของปัจจัย 4 เริ่มตั้งแต่ การเก็บหาอาหารจากพืชผักป่าไม้ จากส่วนต่าง ๆ ของต้นไม้ ทั้งดอก ใบ ผล เมล็ด ลำต้น ราก รวมทั้งอาหารที่ได้จากสัตว์ป่าหรือ ผลิตภัณฑ์จากสัตว์ป่า ซึ่งอาหารธรรมชาติเหล่านี้มีคุณค่าตามหลักโภชนาการทุกด้าน คือ มีทั้ง คาร์โบไฮเดรต โปรตีน ไขมัน วิตามิน และเกลือแร่ นอกจากนี้ยังใช้ในการเป็นส่วนประกอบของ การผลิตอาหารในรูปแบบของเชื้อเพลิง เช่น ฟืนและถ่าน ในด้านของเครื่องนุ่งห่ม มนุษย์ในสมัยโบราณ ใช้ใบไม้ เปลือกไม้ และเส้นใยจากไม้มากำเป็นเครื่องนุ่งห่มให้พ้นจากความร้อนหนาว แม้ใน ปัจจุบันก็ยังใช้ในเครื่องนุ่งห่มที่ทำมาจากไม้ เช่น การสกัดเนื้อไม้มากำเป็นไหมเทียม ในด้านที่อยู่ อาศัยของครัวเรือนชนบทนั้นจะมีการผลิตจากป่าประกอบกันขึ้นเป็นโครงร่าง และส่วนประกอบ ของที่อยู่อาศัยทุกหลังคาเรือน เช่น เสา พื้น ตง โครงหลังคา ฝา ฯลฯ

2. การฟุ้งฟิงเพื่อสร้างรายได้ เป็นลักษณะการฟุ้งฟิงทรัพยากรป่าไม้ที่ครัวเรือนชนบทเก็บหาทรัพยากรป่าไม้ นำไปขายเป็นรายได้ครัวเรือนเพื่อการแลกเปลี่ยนกับสิ่งอุปโภคบริโภคที่ครัวเรือนขาดแคลนหรือหาไม่ได้จากป่าไม้ ลักษณะการขายแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ การขายทรัพยากรที่เก็บหามาได้จากป่าโดยคงสภาพเดิม เช่น ฟืน เห็ด อาหารจากพืชผักป่า ผลไม้ป่า หรือเนื้อสัตว์และผลิตภัณฑ์จากสัตว์ป่า อีกประการหนึ่ง ได้แก่ การขายทรัพยากรที่เก็บหามาได้จากป่าโดยการแปรรูปแล้ว เช่น เสื้อ ผลิตภัณฑ์จากไม้ เช่น โต๊ะ เก้าอี้ หัตถกรรมต่าง ๆ จากหวาย ไม้ไผ่ และหากมองภาพรวมในระดับประเทศแล้ว จะเห็นได้ว่า ทรัพยากรป่าไม้เหล่านี้สามารถส่งเป็นสินค้าออกทำรายได้ให้ประเทศปีละมาก ๆ

3. การฟุ้งฟิงเพื่อเป็นปัจจัยการผลิต เป็นลักษณะการฟุ้งฟิงทรัพยากรป่าไม้ที่ครัวเรือนชนบทนำทรัพยากรจากป่าไม้มาใช้เป็นปัจจัยการผลิต ซึ่งโดยทั่วไปมักเป็นเกษตรกรรมทั้งทางตรงและทางอ้อม ในทางตรง ได้แก่ ครัวเรือนชนบทนำทรัพยากรป่าไม้มาใช้ทำเป็นเครื่องมือหรือส่วนประกอบของเครื่องมือในการเกษตร เช่น จอบ เสียม คราด คันไถ นำมูลค้างคาวมาใช้ทำปุ๋ยนำส่วนต่าง ๆ ของต้นไม้มาใช้เป็นอาหารสัตว์เลี้ยง ไข่สัตว์ที่ได้จากป่าไม้มาทำเป็นยาปราบศัตรูพืช เช่น สะเดา แม้กระทั่งการใช้พื้นที่ป่าไม้เป็นที่ดินในการผลิตพืชเกษตรกรรมโดยตรง ส่วนในทางอ้อม ได้แก่ นอกจากป่าช่วยในการกำจัดแมลงศัตรูพืช ต้นไม้ในป่าตรึงธาตุอาหารของพืชไร่ที่ปนปรกรวมกับปุ๋ยที่เกิดจากการทับถมของอินทรีย์สารจากพืชและสัตว์ต่าง ๆ ปลดปล่อยออกจากป่าไม้มาตามกระแสน้ำสู่แปลงเกษตรกรรมของชุมชน เป็นการปรับปรุงคุณสมบัติทางกายภาพของดินรวมทั้งเป็นแหล่งผลิตน้ำเพื่อการเกษตรกรรมในหน้าแล้ง

ปัจจุบันกล่าวได้ว่าผลผลิตจากป่ามีคุณค่าในเชิงเศรษฐกิจ ซึ่งเมื่อพิจารณาในระดับครัวเรือนของชุมชนที่อาศัยอยู่ใกล้กับพื้นที่ป่าหรือรอบป่า ผลผลิตจากป่ามีบทบาท คือ

1. เป็นแหล่งอาหารในยามที่ขาดแคลน
2. เป็นวัสดุสำหรับก่อสร้างใช้ในครัวเรือน
3. เป็นยารักษาโรค

4. เป็นวัตถุดิบที่ใช้สำหรับทำเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องทางวัฒนธรรมหรือพิธีกรรมทางศาสนา

5. เป็นรายได้เสริมแก่ครัวเรือน

6. เป็นแหล่งท่องเที่ยว

ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่า

ในอดีตกาลที่ผ่านมา มนุษย์ได้เรียนรู้การใช้ทรัพยากรเพื่อการดำรงชีวิตอย่างสอดคล้องกับธรรมชาติ และมนุษย์ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของสมดุลของธรรมชาติตามกระบวนการวิวัฒนาการของมนุษย์ตั้งแต่อดีตขึ้นมาบนโลกเมื่อประมาณ 2 ล้านปีที่ผ่านมา (วิสุทธิ์, 2538) ประเทศไทยเป็นประเทศที่ประชากรในชนบทยังคงดำรงชีพอยู่โดยเกี่ยวพันกับทรัพยากรป่าไม้ โดยพบว่าราษฎรร้อยละ 10 ของประเทศหรือประมาณ 5 ล้านคนเศษต้องพึ่งพิงอาศัยป่า (ไพฑูริย์, 2530) ความเป็นอยู่ที่ต้องพึ่งพิงอาศัย และสัมพันธ์กันระหว่างทรัพยากรป่าไม้กับชุมชนชนบทที่มีความผูกพันกับธรรมชาติ ผูกพันกับน้ำ ดิน ข้าว ปลา ไม้ผล และของป่า เขวลักษณ์ (2531) กล่าวไว้ว่า ป่าเป็นเหมือนครัวหรือตู้ยาในชนบท เป็นแหล่งอาหาร และยาสมุนไพร ประชาชนที่อยู่อาศัยในป่าหรือบริเวณใกล้เคียงได้อาศัยประโยชน์ โดยการพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติจากผืนป่านั้น ๆ ซึ่งจากการพบหลักฐานซากพืชพรรณที่ใช้เป็นอาหาร ยารักษาโรค 13 ชนิด ในแหล่งโบราณคดีถ้ำผี จังหวัดแม่ฮ่องสอน และพบเมล็ดข้าวที่แหล่งโบราณคดีถ้ำปุงสูง จังหวัดแม่ฮ่องสอน เมื่อ 7,000 ปีสมัยหินกลางก่อนประวัติศาสตร์ (อรไท, 2537) จากการรายงานของสุริย์ (2533) พบว่า คนไทยรู้จักคุณค่าของพืชพรรณจากป่าธรรมชาติเพียง 240 ชนิด จาก 7,000 – 8,000 ชนิดที่มีอยู่ เป็นการชี้ให้เห็นว่าชีวิตคนไทยเป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศป่าไม้

การดำรงชีวิตของประชากรในเขตชนบท มักจะทำมาหากินโดยการปลูกพืชผลทางการเกษตรเพื่อให้เพียงพอกับการดำรงชีพตลอดปี (อภิชาติ, 2535) ในการดำรงชีวิตต้องพึ่งพิงอาศัยทรัพยากรป่าไม้มากน้อยเพียงใดย่อมมีผลเชื่อมโยงจากระบบเศรษฐกิจ และสังคม ได้มีการประมาณตัวเลขของคนพึ่งพิงป่าใน 6 ประเทศ ซึ่งจัดทำโดย Lynch and Talbott (1995) แสดงในตารางที่ 2 ดังนั้น ปัญหาป่าไม้มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับคนอย่างยิ่ง ดังนั้นการจัดหาป่าไม้ให้ได้ผลสำเร็จคือการจัดการคน (สมศักดิ์, 2531) ในสภาวะเศรษฐกิจสังคมปัจจุบัน รัฐบาลได้ตระหนักถึงปัญหา

ดังกล่าวเป็นอย่างดี จึงได้ดำเนินการพัฒนา และฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ในรูปแบบต่าง ๆ แต่อย่างไรก็ตามการที่จะแก้ไขปัญหาการบุกรุกทำลายป่านั้นควรต้องทำการศึกษา และวิเคราะห์ปัญหาทางเศรษฐกิจสังคม และวัฒนธรรมของชุมชนที่เป็นผู้อาศัยประโยชน์ หรือมีการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ อยู่ก่อนแล้วอย่างถ่องแท้ เพราะสิ่งเหล่านี้จะเป็นดัชนีบ่งบอกพฤติกรรมต่าง ๆ ของชุมชนได้เป็นอย่างดี และยังเป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจในการวางแผนจัดการทรัพยากรป่าไม้ เพื่อให้สอดคล้องกับศักยภาพ และความต้องการของชุมชนอันเป็นหัวใจของการพัฒนาชนบท (เขาวลัักษณ์, 2531)

ตารางที่ 2 จำนวนของประชาชนที่พึ่งพิงป่าในบางประเทศของภูมิภาคเอเชีย

ประเทศ	ประชาชนพึ่งพิงทรัพยากรจากป่า โดยตรง (ล้านคน)	ประชาชนที่อาศัยในพื้นที่ป่า (ล้านคน)
อินเดีย	275	100
อินโดนีเซีย	80 – 95	40 – 65
เนปาล	18	8.5
ฟิลิปปินส์	25 – 30	24
ศรีลังกา	2 – 4	-
ไทย	20 - 25	14 - 16

ที่มา: Lynch and Talbott (1995)

ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่าสามารถจำแนกออกได้เป็น 3 ประเภทใหญ่ ๆ คือ (Byron and Arnold, 1997)

1. คนที่อาศัยอยู่ในป่า หาเลี้ยงชีพโดยการล่าสัตว์ เก็บหาของป่าหรือทำไร่หมุนเวียน และเป็นคนที่พึ่งพิงป่าอย่างมากในการดำรงชีพ คนที่จัดอยู่ในประเภทนี้มักเป็นคนพื้นเมืองในท้องถิ่นหรือชนกลุ่มน้อย ซึ่งโดยทั่วไปจะอยู่นอกกระแสทางเศรษฐกิจ และการเมือง

2. คนที่อาศัยอยู่ใกล้ป่า โดยทั่วไปมักทำการเกษตรอยู่ภายนอกป่า และใช้ประโยชน์ผลผลิตจากป่า เช่น ไม้ฟืน อาหาร ยา สมุนไพร เป็นต้น เพื่อเลี้ยงชีพหรือนำมาซึ่งรายได้ สำหรับผู้ที่ทำ

การเกษตรธาตุอาหารที่ได้จากป่ามีความสำคัญต่อการผลิต อาจเป็นในรูปของใบไม้ที่เก็บจากในป่า เพื่อใช้คลุมหน้าดินบริเวณ โคนต้นไม้ที่ปลูกหรือในรูปของมูลสัตว์ที่ได้จากการนำสัตว์ไปเลี้ยงในป่า

3. คนที่เกี่ยวกับกิจกรรมเชิงธุรกิจการค้า เช่น ดักจับสัตว์ ขุดหาแร่ ตัดหาแร่ ตัดไม้ กลุ่มคนที่จัดอยู่ในประเภทนี้แตกต่างจากสองประเภทแรก โดยที่คนเหล่านี้มีรายได้จากแรงงานที่ได้จากการพึ่งพิงป่ามากกว่าคนที่จะเป็นผู้ใช้ประโยชน์จากผลผลิตจากป่าเพื่อเลี้ยงชีพโดยตรง อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่าประเภทนี้มีอยู่มากในประเทศอุตสาหกรรม เช่น ชุมชนชนบทเล็ก ๆ ในประเทศออสเตรเลียที่ประชาชนมีรายได้ส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับการค้าไม้ขาย

เห็นได้ว่าพฤติกรรม และความเป็นอยู่ของมนุษย์มีความสำคัญต่อสิ่งแวดล้อม จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจอย่างยิ่งที่ต้องศึกษาให้เข้าใจ เพื่อหาแนวทางแก้ไขให้พฤติกรรมของมนุษย์ไม่บังเกิดผลร้ายต่อสิ่งแวดล้อม (เกษม, 2540) ซึ่งสภาพปัญหาทางด้านป่าไม้ของประเทศไทยในอดีต และปัจจุบัน เป็นปัญหาด้านการบุกรุกทำลายป่า การล่าสัตว์ป่า การตัดไม้ การเก็บหาของป่า ตลอดจนปัญหาไฟป่า การรักษาป่าไว้จึงเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งต่อสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่น และต่อความเป็นอยู่ของชุมชนชนบทซึ่งต้องพึ่งพิงอาศัยป่าเป็นแหล่งน้ำหล่อเลี้ยงกิจกรรมต่าง ๆ การศึกษาข้อมูล และการจัดการชุมชนได้อย่างถูกวิธีย่อมเป็นการบรรเทาปัญหาป่าไม้ และสามารถปรับปรุงคุณภาพชีวิตของราษฎรในชุมชนได้ อันส่งผลให้สามารถลดกิจกรรมการทำลายป่าในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ลงไปด้วย

อุทยานแห่งชาติ

ความหมายของอุทยานแห่งชาติ

IUCN (1993) กำหนดความหมายของอุทยานแห่งชาติว่าเป็นพื้นที่ขนาดใหญ่ประกอบด้วยระบบนิเวศสำคัญ ที่เป็นตัวแทนของภูมิภาค ลักษณะเด่นตามธรรมชาติ หรือทิวทัศน์งดงาม เป็นแหล่งของพืชพรรณ ธรณีสัณฐาน และเป็นถิ่นที่อยู่อาศัยที่มีคุณค่าด้านวิทยาศาสตร์ การศึกษา และนันทนาการ โดยไม่ให้มีการเปลี่ยนแปลงสภาพไปจากเดิม โดยได้กำหนด วัตถุประสงค์ของการจัดการอุทยานแห่งชาติว่า เพื่อคุ้มครองรักษาแหล่งธรรมชาติ และทัศนียภาพที่มีความสำคัญระดับนานาชาติสำหรับการใช้ประโยชน์ด้านวิทยาศาสตร์ การศึกษาและนันทนาการของมนุษย์และเพื่อคงไว้ซึ่งความเป็นตัวแทนระบบนิเวศของภูมิภาค สังคม สิ่งที่มีชีวิตและทรัพยากรพันธุกรรม ตลอดจนชนิดพันธุ์ไม้ที่ใกล้สูญพันธุ์ ทั้งนี้เพื่อความมั่นคงและความหลากหลายทางนิเวศวิทยา

เทียม (2508) ได้ให้นิยามถึง อุทยานแห่งชาติว่า อุทยานแห่งชาติเป็นพื้นที่ที่กำหนดไว้เพื่อจะได้รับการพิทักษ์ และความสวยงามตามธรรมชาติ รวมทั้งสัตว์ป่ามิให้ถูกทำลายไป โดยมุ่งให้ อุทยานแห่งชาติเป็นแหล่งให้ความรื่นรมย์และการศึกษาธรรมชาติวิทยาแก่ประชาชนตลอดไป

เสรี (2530) กล่าวถึงความหมายของอุทยานแห่งชาติว่าเป็นพื้นที่ที่กว้างขวาง ประกอบด้วย ทิวทัศน์ที่สวยงามเหมาะสำหรับการพักผ่อนหย่อนใจ มีสิ่งที่น่าสนใจศึกษาและอุทยานแห่งชาติในระดับสากล ต้องมีขนาดพื้นที่อย่างน้อย 10 ตารางกิโลเมตร หรือ 6,250 ไร่ มนัส (2532) ได้ให้หลักเกณฑ์ของพื้นที่อุทยานแห่งชาติว่า เป็นพื้นที่ต้องมีระบบนิเวศอย่างน้อยที่สุดหนึ่งระบบที่ยังสมบูรณ์ ไม่มีการถูกทำลาย รวมทั้งมีที่ตั้งเชิงภูมิศาสตร์ฐานวิทยา ที่มีคุณค่าเฉพาะทางด้านวิทยาศาสตร์ การศึกษาและนันทนาการ หรือเป็นสถานที่ที่มีภูมิประเทศสวยงามเป็นพิเศษ โดยมีหน่วยงานที่มีอำนาจเฉพาะของรัฐคอยทำหน้าที่ดูแล ป้องกันรักษา และประชาชนสามารถเข้าไปได้ภายใต้กฎหรือระเบียบที่กำหนดเพื่อวัตถุประสงค์ทางการศึกษา และนันทนาการ

พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ.2504 (กรมป่าไม้, 2535) ระบุว่า อุทยานแห่งชาติ หมายถึง ที่ดินซึ่งรวมถึงพื้นที่ดินทั่วไป ภูเขา ห้วย หนอง คลอง บึง บาง ลำน้ำ ทะเลสาบ เกาะ และที่ ชายทะเลที่ได้รับการกำหนดให้เป็นอุทยานแห่งชาติ ลักษณะที่ดินดังกล่าวเป็นที่ มีสภาพธรรมชาติ เป็นที่น่าสนใจ และมีได้อยู่กรรมสิทธิ์ครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมายของบุคคลใด ซึ่งมีใช้ทบทวน การเมือง ทั้งนี้ การกำหนดดังกล่าวก็เพื่อให้คงอยู่ในสภาพธรรมชาติ เพื่อสงวนไว้เป็นแหล่ง การศึกษาและความรื่นรมย์ของประชาชนสืบไป

นิวัติ (2537) กล่าวว่า อุทยานแห่งชาติ หรือ National Park ในทางวิชาการ หมายถึง พื้นที่ ของรัฐ ประกอบด้วยสภาพธรรมชาติที่มีลักษณะเด่นเฉพาะตัว (unique) เป็นพื้นที่ธรรมชาติดั้งเดิม ไม่เคยถูกรบกวนจากมนุษย์ ประกอบด้วยป่าไม้ ภูเขา สลับซับซ้อน มีความงามทางธรรมชาติ มีพื้นที่ กว้างใหญ่ มีกฎหมายคุ้มครองรักษาอย่างเข้มงวดกวดขันเป็นพิเศษ ห้ามมิให้ผู้ใดทำอันตรายแก่ ทรัพยากรธรรมชาติทุกชนิด เพื่อประโยชน์ในการศึกษาหาความรู้ และพักผ่อนหย่อนใจของ ประชาชน

จากนิยาม และการให้ความหมายของอุทยานแห่งชาติข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า การจัดตั้ง อุทยานแห่งชาติ เพื่อวัตถุประสงค์คุ้มครองพื้นที่ให้เป็นแหล่งสงวนและคุ้มครองสภาวะแวดล้อม

ตามธรรมชาติ ทั้งนี้ เพื่อการใช้ประโยชน์ด้านการค้นคว้า วิจัย นันทนาการ และการท่องเที่ยวเป็นสำคัญ

มนัสและจิระ (2536) กล่าวว่าอุทยานแห่งชาติของประเทศไทยปัจจุบันประสบปัญหาการจัดการไม่เป็นไปตามวัตถุประสงค์ ได้แก่ (1) การบุกรุกพื้นที่โดยประชาชน (2) การล่าสัตว์ (3) การจับสัตว์เพื่อการค้า (4) แนวเขตอุทยานแห่งชาติไม่ชัดเจนแน่นอน (5) การขาดแคลนงบประมาณและบุคลากรที่มีความสามารถ (6) ความขัดแย้งเรื่องการใช้ที่ดิน (7) ขาดแผนการจัดการที่แน่นอน (8) การขาดแคลนการวิจัยในพื้นที่ ซึ่งปัญหาสำคัญ คือ การบุกรุกพื้นที่จากประชาชนและปัญหาความขัดแย้งเรื่องการใช้ที่ดิน ปัญหาที่เกิดขึ้นนี้จะก่อให้เกิดผลกระทบต่อมนุษย์ และระบบนิเวศที่เกี่ยวข้องทุกชนิด

อุทยานแห่งชาติแก่งกระจาน

ที่ตั้งและอาณาเขต

อุทยานแห่งชาติแก่งกระจาน ตั้งอยู่ในเขตเทือกเขาตะนาวศรีอยู่ระหว่างเส้นรุ้งที่ 12 องศา 26 ลิปดา ถึง 13 องศา 19 ลิปดาเหนือ และเส้นแวงที่ 99 องศา 4 ลิปดา ถึง 99 องศา 39 ลิปดา ตะวันออก ในเขตพื้นที่บริเวณเทือกเขาตะนาวศรี ในเขตอำเภอหนองหญ้าปล้อง และอำเภอแก่งกระจาน จังหวัดเพชรบุรี และอำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

อุทยานแห่งชาติแก่งกระจาน ตั้งอยู่ในภาคตะวันตกมีเนื้อที่ 1,821,687.7 ไร่ หรือ 2,914.7 ตารางกิโลเมตร มีอาณาเขตดังนี้ (กรมป่าไม้, 2535)

ทิศเหนือ	ติดต่อกับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าแม่น้ำภาชีและพื้นที่โครงการสวนป่าสิริกิติ์ไทยประจันต์ในจังหวัดราชบุรี
ทิศใต้	ติดต่อกับพื้นที่เขตปลอดภัยในราชการทหาร (ร้อยละ 80) และพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติกุยบุรี (ร้อยละ 20) ต่อเนื่องไปถึงเขตอุทยานแห่งชาติกุยบุรีใน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับแนวเขตแดนของประเทศสหภาพพม่า

ทิศตะวันออก ติดต่อกับพื้นที่เกษตรกรรม และป่าสงวนแห่งชาติบางส่วนในเขต อำเภอหนองหญ้าปล้อง อำเภอแก่งกระจาน อำเภอท่ายาง จังหวัดเพชรบุรี และอำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

โดยมีพื้นที่ติดต่อและครอบคลุมเขตการปกครองของจังหวัดเพชรบุรี และจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ดังต่อไปนี้ (กรมป่าไม้, 2535)

จังหวัดเพชรบุรี อยู่ในเขตพื้นที่อำเภอหนองหญ้าปล้อง ได้แก่ ตำบลยางน้ำกลัดใต้ และตำบลยางน้ำกลัดเหนือ อำเภอแก่งกระจาน ได้แก่ ตำบลแก่งกระจาน ตำบลสองพี่น้อง ตำบลห้วยแม่เพรียง และตำบลป่าเต็ง จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ อยู่ในเขตพื้นที่อำเภอหัวหิน ได้แก่ ตำบลหนองพลับ และตำบลห้วยสัตว์ใหญ่

ลักษณะภูมิประเทศ

อุทยานแห่งชาติแก่งกระจาน ตั้งอยู่ในเขตเทือกเขาตะนาวศรี ซึ่งเป็นเขตแดนระหว่างประเทศไทยและพม่า สภาพพื้นที่เป็นภูเขาสลับซับซ้อน ยอดสูงสุด ได้แก่ เขาพะเนินทุ่ง มีความสูงประมาณ 1,027 เมตร จากระดับน้ำทะเลปานกลาง ความลาดชันของพื้นที่อยู่ระหว่าง 10–30 % และมากกว่า 30 % ปริมาตรร้อยละ 40 และ 60 ของพื้นที่ทั้งหมดของอุทยานแห่งชาติ (กรมป่าไม้, 2535)

ด้วยสภาพของพื้นที่ที่เป็นภูเขาสลับซับซ้อน และต่อเนื่องกันเป็นระยะทางนับร้อยกิโลเมตร ทั้งในเขตประเทศไทย และประเทศพม่า ทำให้มีพันธุ์ไม้หายาก และสัตว์ป่าเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะช้างป่า (*Elephas maximus*) นอกจากนั้นยังเป็นแหล่งต้นน้ำของแม่น้ำเพชรบุรี และแม่น้ำปราณบุรี ซึ่งเป็นต้นน้ำของเขื่อนแก่งกระจานและเขื่อนปราณบุรี เขื่อนทั้งสองดังกล่าว นอกจากใช้ประโยชน์เพื่อการเพาะปลูกแล้ว ยังเป็นแหล่งน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภคของหัวหินและชะอำซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญแห่งหนึ่งของประเทศด้วย

ทรัพยากรป่าไม้

จากการรวบรวมผลการศึกษาทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกระจาน พบว่า มีพื้นที่ป่าปกคลุมประมาณ 80 เปอร์เซ็นต์ (กรมป่าไม้, 2535) ซึ่งพื้นที่ป่าปกคลุมส่วนใหญ่ ได้แก่

สังคมพืชป่าดงดิบ (ป่าดงดิบชื้น และป่าดงดิบแล้ง) ส่วนสังคมพืชป่าเบญจพรรณและเต็งรัง มีพื้นที่ค่อนข้างน้อย โดยสังคมพืชแต่ละสังคมมีลักษณะโครงสร้างและลักษณะทางนิเวศวิทยา ดังนี้

1. ป่าดงดิบ (evergreen forest) สภาพป่าค่อนข้างรกทึบ พบพันธุ์ไม้หลายชนิดขึ้นปะปนอยู่ พบกระจายอยู่ทั่วพื้นที่ โดยเฉพาะทางตอนกลางและตอนใต้ของอุทยานแห่งชาติ สามารถจำแนกได้เป็น 2 สังคม คือ

(1) ป่าดงดิบชื้น (moist evergreen forest) พบขึ้นเป็นบริเวณกว้างตั้งแต่ระดับความสูง 400 เมตรขึ้นไป ทั้งในบริเวณที่เป็นที่ราบและที่ลาดชัน ดินเป็นดินร่วนถึงดินร่วนเหนียว ดินค่อนข้างลึก มีการระบายน้ำปานกลาง ลักษณะโครงสร้างของป่าสามารถจำแนกเป็น 4 ชั้นเรือนยอด เรือนยอดชั้นบน ความสูง 20 – 30 เมตร ชนิดไม้ในชั้นเรือนยอดนี้ เช่น ตะแบก เสลา มะค่าโมง ยางโอบ เป็นต้น เรือนยอดชั้นรอง ความสูงระหว่าง 10 – 20 เมตร ชนิดไม้ที่พบในชั้นเรือนยอดนี้ เช่น พญารากดำ เม่าสาย ตาเสือ นมน้อย เป็นต้น เรือนยอดชั้นล่าง ความสูงระหว่าง 5 – 10 เมตร ชนิดไม้ที่พบในชั้นเรือนยอดนี้ เช่น เสม็ดเขา หนามขี้แรด ชมพู่ป่า เป็นต้น และเรือนยอดของไม้พื้นล่าง ซึ่งเป็นลูกไม้และกล้าไม้ของไม้ในชั้นเรือนยอดที่อยู่สูงกว่า

(2) ป่าดงดิบแล้ง (dry evergreen forest) พบกระจายทั่วพื้นที่เช่นกัน โดยเฉพาะบริเวณที่ลุ่มริมน้ำ หุบเขา ไหล่เขา และที่ราบระหว่างหุบเขา ระดับความสูงประมาณ 400 – 500 เมตร ดินเป็นดินร่วนหรือดินร่วนเหนียว ดินค่อนข้างลึก การระบายน้ำปานกลางถึงดี ลักษณะโครงสร้างของป่าสามารถจำแนกได้เป็น 4 ชั้นเรือนยอด เรือนยอดชั้นบน ความสูง 15 – 25 เมตร ชนิดไม้ที่พบในชั้นเรือนยอดนี้ส่วนใหญ่คล้ายคลึงกับไม้ในชั้นเรือนยอดชั้นบน เรือนยอดชั้นล่าง ความสูงระหว่าง 5 – 10 เมตร ชนิดไม้ที่พบในชั้นเรือนยอดนี้ เช่น กระชิด หงอนไก่คง เป็นต้น ส่วนเรือนยอดของไม้พื้นล่าง เป็นลูกไม้และกล้าไม้ของไม้ในชั้นเรือนยอดชั้นบน รวมทั้งไม้พุ่ม ไม้ล้มลุก ไม้เถาชนิดต่างๆ

2. ป่าเบญจพรรณ (mixed deciduous forest) พบบริเวณตอนกลางและตอนเหนือของอุทยานแห่งชาติ ทั้งในบริเวณที่เป็นที่ราบและที่ลาดชัน สภาพป่าค่อนข้างโปร่ง ดินมีลักษณะเป็นดินร่วนเหนียว ดินร่วนเหนียวปนทราย หรือดินร่วนปนทราย มีการระบายน้ำปานกลางถึงดี ลักษณะโครงสร้างของป่าสามารถจำแนกเป็น 4 ชั้นเรือนยอด โดยเรือนยอดชั้นบน ความสูง 15 – 25 เมตร ชนิดไม้ที่พบในชั้นเรือนยอดนี้ เช่น ตีนนก แดง ตะคร้ำ ประคู้ มะกอก ตะแบก เป็นต้น เรือนยอดชั้น

รอง ความสูงระหว่าง 5 – 10 เมตร ชนิดไม้ที่พบในชั้นเรือนยอดนี้ เช่น จี๊ป่า โมกมัน ดินนง เป็นต้น ส่วนเรือนยอดของไม้พื้นล่าง ประกอบด้วยลูกไม้และกล้าไม้ของไม้ในเรือนยอดที่อยู่สูงกว่า รวมทั้งเรือนยอดของไม้ไผ่ หญ้า ไม้พุ่ม ไม้ล้มลุก และไม้เถาชนิดต่าง ๆ

3. ป่าเต็งรัง (dry dipterocarp forest) พบบริเวณด้านเหนือและด้านตะวันออกของอุทยานแห่งชาติ ระดับความสูงระหว่าง 200 – 400 เมตร มักขึ้นผสมอยู่กับป่าเบญจพรรณ ในบริเวณที่มีความลาดชันมากกว่า 10 เปอร์เซ็นต์ ดินเป็นดินลูกรัง การระบายน้ำดีปานกลาง ลักษณะโครงสร้างของป่าสามารถจำแนกได้ 4 ชั้นเรือนยอด โดยเรือนยอดชั้นบนความสูงมากกว่า 10 เมตร ชนิดไม้ที่พบในชั้นเรือนยอดนี้ เช่น เต็ง พะยอม ประดู่ เป็นต้น เรือนยอดชั้นรอง ความสูงระหว่าง 2 – 5 เมตร ส่วนใหญ่เป็นไม้ขนาดเล็ก เช่น หมากเล็กหมากน้อย เปล้า จี๊อาย เป็นต้น ส่วนเรือนยอดของไม้พื้นล่าง ประกอบด้วยหญ้า ลูกไม้ และกล้าไม้ของไม้ในชั้นเรือนยอดชั้นบน ไม้เถา ไม้ล้มลุก และไม้พุ่ม ชนิดต่าง ๆ

นอกจากสภาพป่าธรรมชาติดังกล่าว ในบางพื้นที่ยังปรากฏสังคมพืชประเภทอื่นที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงสภาพป่าตามธรรมชาติดั้งเดิม จากการแผ้วถางป่าเพื่อเป็นพื้นที่เกษตรกรรม หรือการตัดฟันไม้ออก ทำให้ปรากฏสังคมไร่ร้าง ซึ่งมีหญ้าคา สาบเสือ และวัชพืชต่าง ๆ ขึ้นปกคลุมอยู่ ส่วนสังคมพืชในอ่างเก็บน้ำ ส่วนใหญ่พบกก อ้อ พง ไผ่ยวบ บริเวณริมตลิ่ง ส่วนในแหล่งน้ำพบสาหร่าย บัว และพืชน้ำ ชนิดต่าง ๆ

ทรัพยากรสัตว์ป่า

สัตว์ป่าที่พบอาศัยอยู่ในบริเวณพื้นที่ของอุทยานแห่งชาติแก่งกระจานนั้น ประกอบไปด้วย สัตว์มีกระดูกสันหลัง 5 กลุ่ม (กรมป่าไม้, 2535) ได้แก่ สัตว์เลี้ยงลูกด้วยน้ำนม สัตว์ปีก สัตว์สะเทินน้ำสะเทินบก สัตว์เลื้อยคลาน และปลาน้ำจืด และสัตว์ไม่มีกระดูกสันหลังอีกเป็นจำนวนมาก พื้นที่ป่าที่อาศัยส่วนใหญ่เป็นป่าดงดิบ ซึ่งประกอบด้วยป่าดิบชื้นและป่าดิบแล้ง มีพื้นที่ 60 % ของพื้นที่ป่าทั้งหมด นอกจากนี้ยังเป็นป่าเบญจพรรณ ป่าเต็งรัง และป่ารุ่นที่มีไม้ผสม ทั้งยังมีเทือกเขาตะนาวศรีอยู่ทางด้านทิศตะวันตกตามชายแดนระหว่างประเทศไทยกับประเทศพม่า ทำให้มีสัตว์ป่าชุกชุม รวมทั้งสัตว์ป่าที่หายากและใกล้สูญพันธุ์หลายชนิด

รายงานการสำรวจและค้นพบสัตว์ป่าในบริเวณอุทยานแห่งชาติแก่งกระจาน มีจำนวนน้อย ยกเว้นสัตว์ปีกจำพวกนก มีผู้สนใจศึกษามากที่สุด คือชมรมดูนกกรุงเทพฯ (Bangkok Bird Club) ซึ่งมีสมาชิกไปสำรวจนกปีละหลายครั้ง จำนวนนกที่มีรายงานพบมีประมาณ 200 ชนิด ในจำนวนนี้มี นกชนิดที่หายากและใกล้สูญพันธุ์ จำนวน 5 ชนิด ได้แก่ นกกระสาคอขาว (*Ciconia episcopus*) เหยี่ยวปลาใหญ่หัวเทา (*Ichthyophaga ichthyaetus*) นกเงือกกรมช้างปากเรียบ (*Rhyticeros subruficollis*) นกหัวขวานใหญ่สีเทา (*Muelleripicus pulverulentus*) และนกกินแมลงคอลายจุด (*Stachyris striolata*)

อุทยานแห่งชาติแก่งกระจาน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง บริเวณยอดเขาพะเนินทุ่ง ที่มีความสูง 1,207 เมตร จากระดับน้ำทะเล เป็นแหล่งอาศัยของนกที่พบแพร่กระจายในภาคใต้ของประเทศ จำนวน 7 ชนิด ได้แก่ นกบั้งรอกเล็กท้องแดง (*Phaenicophaeus sumatranus*) นกบั้งรอกแดง (*P. chlorophaeus*) นกบั้งรอกปากแดง (*P. javanicus*) นกบั้งรอกเขียวอกแดง (*P. curvirostris*) นกกา น้อยหงอนยาว (*Platylophus galericulatus*) นกปรอดหงอนหลังลาย (*Pycnonotus eutilotus*) และนก กางเขนน้ำหลังแดง (*Enicurus ruficapillus*) และยังพบนกที่แพร่กระจายอยู่เฉพาะในภาคเหนือ อีก 3 ชนิด ได้แก่ นกเขียวก้านตองท้องสีส้ม (*Chloropsis hardwickii*) นกปรอดหัวดาขาว (*Pycnonotus flavescens*) และนกเสื้อแมลงหน้าสีดำ (*Pteruthius aenobarbus*)

สำหรับการสำรวจชนิดของปลาในบริเวณอุทยานแห่งชาติแก่งกระจาน มีการสำรวจโดย สถาบันประมงน้ำจืดแห่งชาติ ในบริเวณอ่างเก็บน้ำ เขื่อนแก่งกระจาน จังหวัดเพชรบุรี กับอ่างเก็บน้ำ ปรานบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์เพียงสองแห่งเท่านั้น พบว่ามีชนิดปลาทั้งสิ้น 20 วงศ์ จำนวน 42 ชนิด ในจำนวนนี้มีปลาที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจหลายชนิด เช่น ปลากระสูบขีด (*Hampala macrolepidota*) ปลาสลาด (*Notopterus notopterus*) ปลานิล (*Oreochromis niloticus*) ปลาตะเพียน ขาว (*Puntius gonionotus*) ปลาตะพาก (*P. daruphani*) ปลาสร้อยนกเขา (*Osteochilus hasselti*) ปลา หนามหลัง (*Cyclocheilichthys armatus*) ปลาช่อน (*Channa striatus*) และปลาหมอช้างเหยียบ (*Pristolepis fasciatus*)

ส่วนการสำรวจชนิดของปลาในอ่างเก็บน้ำปรานบุรีมีเพียงครั้งเดียว คือ ทำการสำรวจชล ชีววิทยาและทรัพยากรประมง หลังจากเก็บกักน้ำครบ 10 ปี ปรากฏว่าพบชนิดปลาทั้งสิ้น 14 วงศ์ 23 ชนิด มีชนิดที่ใช้เป็นอาหารเป็นปริมาณมาก จำนวนชนิดคือ ปลาสลาด ปลาไส้ตันตาแดง

(*Cyclocheilichthys apogon*) ปลากระดี่หม้อ (*Trichogaster trichopterus*) ปลาสร้อยนกเขา ปลาตะเพียนทราย (*Puntius leiocanthus*) ปลาหมอช้างเหยียบ และปลาช่อน

ทรัพยากรนันทนาการ

แหล่งท่องเที่ยวในอุทยานแห่งชาติแก่งกระจานส่วนใหญ่เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ยังคงความเป็นธรรมชาติค่อนข้างสูง มีสภาพธรรมชาติที่แปลกตา มีทัศนียภาพที่สวยงามหลายแห่ง (กรมป่าไม้, 2535) เช่น

1. น้ำตกทอทิพย์ อยู่บริเวณเขาพะเนินทุ่ง เป็นน้ำตกที่มีน้ำไหลตลอดทั้งปี ไหลลดหลั่นลงมาเป็นน้ำตก 9 ชั้น ตามความชันของภูเขา สามารถเดินลัดเลาะน้ำตกลงมาได้ครบทุกชั้น ปลายทางของสายน้ำจะไหลลงสู่ม่าน้ำเพชรบุรี
2. น้ำตกปราณบุรี อยู่ห่างจากที่ทำการอุทยานแห่งชาติแก่งกระจาน ประมาณ 40 กิโลเมตร เป็นน้ำตกขนาดเล็กสูง 3 ชั้น มีน้ำไหลตลอดปี เป็นต้นน้ำของแม่น้ำปราณบุรี
3. น้ำตกป่าละอู เป็นน้ำตกขนาดใหญ่ ประกอบด้วยชั้นย่อย ๆ 19 ชั้น ไหลลดหลั่นลงมาจากภูเขาเป็นทางยาว ส่วนใหญ่นักท่องเที่ยวประกอบกิจกรรมเล่นน้ำในบริเวณน้ำตกชั้นที่ 1-3 เนื่องจากชั้นที่สูงขึ้นไปไม่มีทางเดินเท้า ต้องปีนขึ้นไปตามลำน้ำ น้ำตกชั้นที่สวยงามที่สุดคือ น้ำตกชั้นที่ 7
4. เขาพะเนินทุ่ง ยอดเขาที่มีความสูง 1,207 เมตรจากระดับน้ำทะเล เป็นจุดชมทิวทัศน์ของผืนป่าแก่งกระจาน และทะเลหมอกยามเช้า บนยอดเขาปกคลุมด้วยทุ่งหญ้าและไม้ต้นขนาดเล็ก อากาศหนาวเย็นตลอดทั้งปี
5. อ่างเก็บน้ำแก่งกระจาน เป็นอ่างเก็บน้ำที่เกิดจากการสร้างเขื่อนแก่งกระจานกั้นแม่น้ำเพชรบุรี มีพื้นที่ 45 ตารางกิโลเมตร มีเกาะแก่งหลายสิบเกาะ ทิวทัศน์งดงามมาก โดยเฉพาะบรรยากาศช่วงพระอาทิตย์ตก

ปัญหาของอุทยานแห่งชาติแก่งกระจาน

ปัญหาของอุทยานแห่งชาติแก่งกระจาน ที่ประสบอยู่พอจะแบ่งได้ดังนี้ (กรมป่าไม้, 2535)

1. มีการบุกรุก และทำลายป่าเพิ่มมากขึ้นทุกปี ในขณะที่มีการบุกรุกและทำลายป่าอยู่หลายพื้นที่ คือ

- บริเวณหุบสาริกา (ชาวเขา)
- บริเวณเขตหมู่บ้านแม่กะเมย (ชาวไทย – แปรรูปไม้)
- บริเวณหมู่บ้านลิ้นช้าง (ชาวเขา)
- บริเวณอ่างเก็บน้ำแก่งกระจานและสองฝั่งแม่น้ำเพชรบุรี (ชาวไทยนายทุน)
- บริเวณป่าลึก (ชาวเขา)
- บริเวณแม่น้ำเพชรบุรีตอนบน (ชาวเขา)
- บริเวณสองฝั่งแม่น้ำปราณบุรีตอนบน และบริเวณห้วยโศก (ชาวไทย)
- บริเวณห้วยป่าเตา (ชาวเขา)
- บริเวณห้วยแร้ง – ห้วยไคร้ (ชาวไทย)
- บริเวณห้วยผึ้ง และเขตติดต่อที่ อ.หัวหิน – ปราณบุรี (ชาวไทยนายทุน)

2. ยังไม่สามารถทำให้อุทยานแห่งชาติเป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจของประชาชนได้เต็มที่ ทั้งนี้ เนื่องจากว่ายังขาดการดำเนินการในเรื่องการจัดการแหล่งท่องเที่ยว และเครื่องอำนวยความสะดวก เช่น ที่พัก น้ำ คนนำทาง และแหล่งธรรมชาติศึกษา สื่อความหมายธรรมชาติ เพื่ออำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว

3. ยังไม่สามารถทำให้อุทยานแห่งชาติเป็นแหล่งศึกษา และวิจัยได้ ในปัจจุบันยังมีบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถในเชิงวิชาการ และวิจัยไม่เพียงพอ งานศึกษาวิจัยต่าง ๆ ดำเนินการโดยบุคคลภายนอก เช่น นักวิชาการทั้งในและต่างประเทศ อุทยานแห่งชาติยังขาดข้อมูลพื้นฐานที่จะสนับสนุน งานวิจัยต่าง ๆ จึงทำได้เพียงการให้ความสะดวกเบื้องต้นเท่านั้น

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

บรรณรักษ์ (2543) ทำการศึกษาปัจจัยทางเศรษฐกิจ - สังคมที่มีผลต่อการพึ่งพิงผลผลิตจากป่าและการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของราษฎรในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคลองนาคา จังหวัดระนอง พบว่าราษฎรป่าไม้ไฟ และไม่ยื่นต้นมาใช้ประโยชน์ในครัวเรือน และนำหน่อไม้มาบริโภค กลุ่มครัวเรือนที่มีระดับการศึกษาสูง และมีพื้นที่ถือครองขนาดใหญ่จะมีการพึ่งพิงผลผลิตจากป่าน้อยกว่ากลุ่มครัวเรือนที่มีระดับการศึกษาค่ำ และมีพื้นที่ถือครองขนาดเล็ก ซึ่งแสดงให้เห็นว่าระดับการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน และขนาดพื้นที่ถือครองมีความสัมพันธ์กับการพึ่งพิงผลผลิตจากป่า นอกจากนี้ยังพบว่าราษฎรในพื้นที่ศึกษาซึ่งมีส่วนร่วมในกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคลองนาคาน้อยมาก ทำให้ไม่มีตัวแปรทางเศรษฐกิจสังคมใด ๆ เลยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

สุเทพ (2543) ทำการศึกษาสภาพเศรษฐกิจสังคมและการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนบริเวณพื้นที่แนวกันชนเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน (รอยต่อ 5 จังหวัด) จังหวัดสระแก้ว พบว่าครัวเรือนส่วนใหญ่ยังคงมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับคุณประโยชน์ของป่าไม้และสัตว์ป่า โดยบริเวณพื้นที่ทำการศึกษายังคงมีการใช้ประโยชน์จากสัตว์ป่ากันอยู่บ้าง มีการใช้ทรัพยากรป่าไม้ อันได้แก่ เห็ด ผลไม้ป่า ไม้ไฟ หน่อไม้ แมลงที่รับประทานได้ และสมุนไพร หัวหน้าครัวเรือนส่วนใหญ่มีความรู้และความเข้าใจในกฎระเบียบข้อห้ามของพื้นที่อนุรักษ์เป็นอย่างดี เห็นว่าการมีที่อยู่อาศัยใกล้กับพื้นที่อนุรักษ์มีข้อดีมากกว่าข้อเสีย และหัวหน้าครัวเรือนส่วนใหญ่มีความต้องการที่จะให้ทางราชการเข้าไปช่วยเหลือมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะความช่วยเหลือด้านวนเกษตร การจัดหาที่ดินทำกิน ตลอดจนการจัดทำแนวเขตของพื้นที่อนุรักษ์ให้ชัดเจน สำหรับปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการใช้ทรัพยากรป่าไม้ ได้แก่ รายได้รวมของครัวเรือน และความใกล้ชิดไกลของที่อยู่อาศัยกับแนวเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า

สุนันต์ (2543) ศึกษาสภาพเศรษฐกิจสังคม และลักษณะการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนในโครงการปรับปรุงป่าสงวนแห่งชาติ ป่าแควระบม - สีซัด (1) จังหวัดฉะเชิงเทรา พบว่าหัวหน้าครัวเรือนส่วนใหญ่เป็นชาย มีอายุระหว่าง 31 - 40 ปี มีการศึกษาระดับประถมศึกษา มีที่ดินเป็นของตนเอง มีที่ดินถือครองอยู่ระหว่าง 10 - 20 ไร่ มีอาชีพการเกษตร รายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือน 48,117.90 บาทต่อปี ชนิดผลผลิตป่าไม้หลักที่เก็บหามาใช้ประโยชน์ในครัวเรือน ได้แก่ ผลไม้ป่า ไม้ไฟ และหน่อไม้ เห็ด และพืชผักกินได้ต่าง ๆ หัวหน้าครัวเรือนส่วนใหญ่เกินกว่า 80% มีทัศนคติใน

ทางบวกต่อโครงการ โดยมีความเห็นว่าโครงการนี้ช่วยพัฒนาด้านสิ่งแวดล้อมให้กับชุมชน ช่วยเสริมสร้างให้เกิดความสามัคคีในระหว่างสมาชิก ช่วยให้อัตราการทำลายป่าไม้ในพื้นที่ลดลง และมีความมั่นคงในชีวิตและทรัพย์สิน

สุระ (2543) ศึกษาเรื่องการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ของราษฎรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่แนวกันชนของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง กรณีศึกษาบ้านคลองแห้ง จังหวัดอุทัยธานี พบว่า ผลผลิตจากป่าที่ราษฎรส่วนใหญ่เก็บหามาใช้ประโยชน์ คือ หน่อไม้ คุณประโยชน์จากป่าที่ราษฎรเล็งเห็นมากที่สุด คือ ช่วยให้อากาศชุ่มชื้น และฝนตกต้องตามฤดูกาล และเห็นว่าสัตว์ป่าช่วยรักษาสมดุลทางธรรมชาติ ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ ได้แก่ รายจ่ายรวมของครัวเรือน ขนาดของพื้นที่ถือครอง ระยะเวลาในการตั้งถิ่นฐาน เชื้อชาติ และจำนวนแรงงานในครัวเรือน นอกจากนี้ ปัญหาการเพาะปลูกส่วนใหญ่เป็นปัญหาเกี่ยวกับราคาผลผลิตถูกกดราคาจากพ่อค้าคนกลาง และการระบาดของโรค และแมลง เป็นต้น

อร่าม (2543) ได้ศึกษาปัจจัยทางเศรษฐกิจ สังคม ที่มีต่อการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ และการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของราษฎร และแนวคิดเกี่ยวกับพื้นที่กันชนของชุมชน เพื่อหาแนวทางการจัดการพื้นที่กันชนของอุทยานแห่งชาติเขาหลวง กรณีศึกษา ตำบลกาลิน อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช ผลการศึกษา พบว่า ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ ได้แก่ การเป็นสมาชิกกลุ่มกิจกรรมทางสังคม และการเป็นผู้นำชุมชนของหัวหน้าครัวเรือน สำหรับปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ พบว่า การมีหัวหน้าครัวเรือนเป็นชาย การเป็นผู้นำชุมชน การเป็นสมาชิกกลุ่มกิจกรรมในชุมชน และการมีทำเลที่อยู่อาศัยภายในอุทยานแห่งชาติ

จุฬารณ (2544) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยเศรษฐกิจสังคมกับการใช้ประโยชน์จากของป่าของชุมชนรายรอบอุทยานแห่งชาติแม่จรมิ จังหวัดน่าน พบว่าประเภทของของป่าที่ราษฎรเก็บหามาใช้ประโยชน์ ได้แก่ สมุนไพร พืชผักป่า ผลไม้ป่า ไม้ไผ่ หน่อไม้ เห็ด แมลงกินได้ สัตว์ป่า ฟืนและถ่าน ครัวเรือนส่วนใหญ่จะเก็บหาของป่ามาใช้ประโยชน์เกือบทุกชนิด ของป่าที่มีการนำมาใช้ประโยชน์มากที่สุด ได้แก่ หน่อไม้ ปริมาณเฉลี่ยเท่ากับ 26.12 กิโลกรัม/ครัวเรือน/ปี ปริมาณรวมเท่ากับ 47,669 กิโลกรัม/ปี คิดเป็นมูลค่า 238,434 บาท/ปี และปริมาณของป่าที่เก็บหาที่เก็บหามาใช้ประโยชน์ทั้งชุมชนเท่ากับ 207,101 กิโลกรัม/ปี คิดเป็นมูลค่าเท่ากับ 2,544,615 บาท/ปี ส่วนความคิดเห็นเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ของป่า ชุมชนยังต้องใช้ประโยชน์จากของป่าเพราะมีรายได้

น้อยไม่พอที่จะซื้ออาหารจากตลาด ปัญหาและอุปสรรคในการเก็บหาของป่าส่วนใหญ่เจ้าหน้าที่จะเข้มงวด และหาของป่าได้ยากขึ้นเพราะประชากรเพิ่มมากขึ้นตามการขยายตัวของชุมชน สำหรับการทดสอบสมมติฐานเพื่อหาความสัมพันธ์พบว่า จำนวนสมาชิกในครัวเรือนมีความสัมพันธ์กับการใช้ประโยชน์เห็ด และพืชผักป่า รายได้ในครัวเรือนมีความสัมพันธ์กับการใช้ฟืน อาชีพของครัวเรือนมีความสัมพันธ์กับการใช้ของป่าเกือบทุกชนิด ยกเว้นถ่านและสมุนไพร การถือครองที่ดินมีความสัมพันธ์กับการใช้ประโยชน์ไม้ไผ่

วิสิทธิ์ชัย (2544) ทำการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยเศรษฐกิจสังคมกับการใช้ประโยชน์จากของป่าของชุมชนรายรอบเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาสอยดาว พบว่ามีครัวเรือนที่เข้าไปเก็บหาของป่าและนำผลผลิตจากของป่ามาใช้ประโยชน์ร้อยละ 18 ของป่าที่ใช้ประโยชน์ ได้แก่ ผลไม้ป่า พืชผักป่า หน่อไม้ป่า พืชสมุนไพร เห็ดป่า ไม้ไผ่ป่า หวาย แมลงกินได้ สัตว์ป่า ฟืนและถ่าน มีการเก็บหาของป่ามาใช้ทั้งในครัวเรือนและจำหน่าย ของป่าที่จำหน่าย ได้แก่ ผลไม้ป่า หน่อไม้ป่าสมุนไพร แมลงกินได้ และไม้ไผ่ป่า ของป่าที่มีการใช้ประโยชน์มากที่สุด คือ หน่อไม้ป่า เฉลี่ยต่อครัวเรือนเท่ากับ 8.72 กิโลกรัม/ครัวเรือน/ปี คิดเป็นปริมาณเท่ากับ 56,950.32 กิโลกรัม/ปี คิดเป็นมูลค่าเท่ากับ 284,751.60 บาท/ปี สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยเศรษฐกิจสังคมกับการใช้ประโยชน์จากของป่า พบว่า จำนวนสมาชิกในครัวเรือนมีความสัมพันธ์กับการใช้ประโยชน์ผลไม้ป่า อายุของหัวหน้าครัวเรือนมีความสัมพันธ์กับการใช้ประโยชน์พืชผักป่า ผลไม้ป่า และหน่อไม้ป่า รายได้ในครัวเรือนมีความสัมพันธ์กับการใช้ประโยชน์พืชผักป่า และหน่อไม้ป่า

ธนะภักดิ์ (2545) ศึกษาปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีผลต่อระดับการพึ่งพิงผลผลิตของป่าจากป่าโปร่งขุนเพชร จังหวัดชัยภูมิ พบว่า ราษฎรมีการรวมกลุ่มกันเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ โดยมีการใช้ประโยชน์จากของป่า คิดเป็นมูลค่าต่อครัวเรือน เท่ากับ 63,061.13 บาท/ครัวเรือน/ปี โดยมีการใช้ประโยชน์จากใบลานเป็นมูลค่าสูงที่สุด เฉลี่ยต่อครัวเรือน 29,915.73 บาท/ครัวเรือน/ปี มูลค่าทางเศรษฐกิจจากการใช้ประโยชน์จากของป่าทั้งหมด 18,925,540 บาท/ปี ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีผลต่อระดับการพึ่งพิงของป่า ได้แก่ การมีบทบาททางสังคมของหัวหน้าครัวเรือน อาชีพหลักของครัวเรือน และขนาดการถือครองที่ดินของครัวเรือน สำหรับค่าเสียโอกาสในการเก็บหาของป่ากลุ่มราษฎรที่มีอาชีพในการเก็บหาของป่า 108,344.78 บาท/ครัวเรือน/ปี กลุ่มราษฎรที่มีอาชีพทางเกษตรกรรมเท่ากับ 28,833.17 บาท/ครัวเรือน/ปี และกลุ่มราษฎรอาชีพอื่น ๆ เฉลี่ยเท่ากับ 57,213.64 บาท/ครัวเรือน/ปี

นพดล (2545) ศึกษาปัจจัยทางเศรษฐกิจ และสังคมที่มีผลต่อการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ในป่าชุมชน บ้านโคกสะอาด ตำบลหินลาด อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดนครราชสีมา พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ ได้แก่ การเป็นสมาชิกกลุ่มกิจกรรมในชุมชน รายได้ของครัวเรือนต่อปี ดังนั้นในการที่จะรักษาพื้นที่ป่าชุมชนบ้านโคกสะอาด ให้ชุมชนได้ใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนได้นั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องดำเนินการประชาสัมพันธ์ควบคู่กับการฝึกอบรมหลักสูตรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเพิ่มรายได้ และการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ให้กับชุมชนต่อไป

ชาติชาย (2546) ศึกษาเรื่องปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการเข้าไปใช้ประโยชน์ของราษฎรจากป่าสงวนแห่งชาติ ป่าเขาตะโกปิตทองและป่าเขาเพชรน้อย อำเภอบึงสามพัน จังหวัดสุพรรณบุรี พบว่า ราษฎรส่วนใหญ่ใช้ประโยชน์จากป่าสงวนร้อยละ 85.87 ในส่วนของราษฎรที่มีการใช้ประโยชน์จากป่าสงวน เป็นการนำเห็ดป่าซึ่งเป็นผลผลิตจากป่าออกมาใช้ประโยชน์มากที่สุด ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการเข้าไปใช้ประโยชน์ของราษฎรที่อาศัยอยู่ใน และรายรอบพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ได้แก่ รายได้ของครัวเรือน ขนาดพื้นที่ถือครอง และความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกฎหมายป่าไม้

สตุติ (2546) ศึกษาเปรียบเทียบลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคม และการพึ่งพิงพื้นที่ป่าอนุรักษ์ของชุมชนเพาะปลูกแบบวนเกษตร กับเพาะปลูกแบบพืชเชิงเดี่ยวในพื้นที่กั้นชนเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน จังหวัดฉะเชิงเทรา พบว่า เกษตรกรที่เพาะปลูกแบบวนเกษตรมีปัญหาที่พบมากที่สุด คือ ด้านหนี้สินและค่าใช้จ่าย ส่วนเกษตรกรที่เพาะปลูกแบบพืชเชิงเดี่ยว มีปัญหาที่พบมากที่สุด คือ ด้านต้นทุนการผลิต และความเสื่อมโทรมของพื้นที่โดยเฉพาะคุณภาพของดิน ผลการเปรียบเทียบลักษณะพื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคม และการพึ่งพิงพื้นที่ป่าอนุรักษ์ของเกษตรกรที่เพาะปลูกทั้งสองแบบ พบว่า ภาวะหนี้สิน ผลตอบแทนทางการเกษตร รายจ่ายด้านการเกษตร ความรู้ด้านการเกษตร การเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่ม ความเชื่อถือที่มีต่อผู้นำกลุ่ม และการพึ่งพิงพื้นที่ป่าอนุรักษ์ของเกษตรกรที่เพาะปลูกแบบวนเกษตร และเกษตรกรที่เพาะปลูกแบบพืชเชิงเดี่ยวมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

ธนิวรรณ (2547) ศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ของราษฎรที่อาศัยอยู่ใกล้เคียงพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าพันดอน - ปะโค อำเภอนองแสง จังหวัดอุตรธานี พบว่า ประเภทของของป่าที่ปลูกเพื่อใช้ประโยชน์ในครัวเรือนมีจำนวน 5 ประเภท ได้แก่ ไม้ป่าสมุนไพร ไม้ไผ่ พืชผักป่า และมันกลอย การทดสอบสมมติฐาน พบว่า อาชีพหลักของครัวเรือนมี

ความสัมพันธ์กับการพึงพิงทรัพยากรป่าไม้ประเภทสมุนไพร หน่อไม้ และสัตว์ป่า สัตว์นรกได้ของครัวเรือน (สัดส่วนของรายได้ที่มาจากอาชีพอื่น ๆ ยกเว้นอาชีพการเก็บหาของป่าต่อรายได้รวมของครัวเรือนทั้งหมด) มีความสัมพันธ์กับการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ประเภท พืชสมุนไพร ผลไม้ป่า ไม้ไผ่ หน่อไม้ เห็ด พืชผักป่า มัน กถอย แมลงกินได้ และสัตว์ป่า ความถี่ของการเดินป่ามีความสัมพันธ์กับการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ประเภทถ่านและผลไม้ป่า ประสบการณ์ในการเก็บหาของป่ามีความสัมพันธ์กับการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ประเภทพืช และการปลูกไม้ไผ่เพื่อใช้ประโยชน์ในครัวเรือนมีความสัมพันธ์กับการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ประเภทไม้ไผ่

อุดมเพียร (2547) ศึกษาปัจจัยทางเศรษฐกิจ สังคมที่มีผลต่อการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ และการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนรายรอบป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่ต้า และป่าแม่เนาเรือ จังหวัดพะเยา พบว่า ปัจจัยทางเศรษฐกิจสังคมที่มีผลต่อการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ ได้แก่ การศึกษา จำนวนสมาชิกในครัวเรือน อาชีพหลัก รายได้ของครัวเรือน ขนาดการถือครองที่ดินทำกิน การได้รับข่าวสารด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ และความรู้เกี่ยวกับป่าสงวนแห่งชาติ และปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ได้แก่ การศึกษา จำนวนสมาชิกในครัวเรือน ขนาดการถือครองที่ดินทำกิน การได้รับข่าวสารในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ และความรู้เกี่ยวกับป่าสงวนแห่งชาติ

ธีรวิทย์ (2548) ศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ป่าเขาแม่แก้วของราษฎรตำบลวังจี้ กิ่งอำเภอคงเจริญ จังหวัดพิจิตร พบว่า ราษฎรส่วนใหญ่มีระยะทางจากที่อยู่อาศัยถึงป่าเฉลี่ย 3.42 กิโลเมตร จำนวนครั้งที่สมาชิกในครัวเรือนพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้เฉลี่ย 3.67 ครั้ง/ปี ไม่เคยได้รับการฝึกอบรม และมีระดับความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้อยู่ในเกณฑ์ที่ดี ราษฎรมีระดับการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้อยู่ในระดับที่ต่ำมาก มีค่าเฉลี่ยระดับการพึ่งพิงเท่ากับ 1.12 ส่วนปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ ได้แก่ อาชีพรอง จำนวนสมาชิกในครัวเรือน การเป็นสมาชิกกลุ่มทางสังคม และระยะทางจากที่อยู่อาศัยถึงป่า

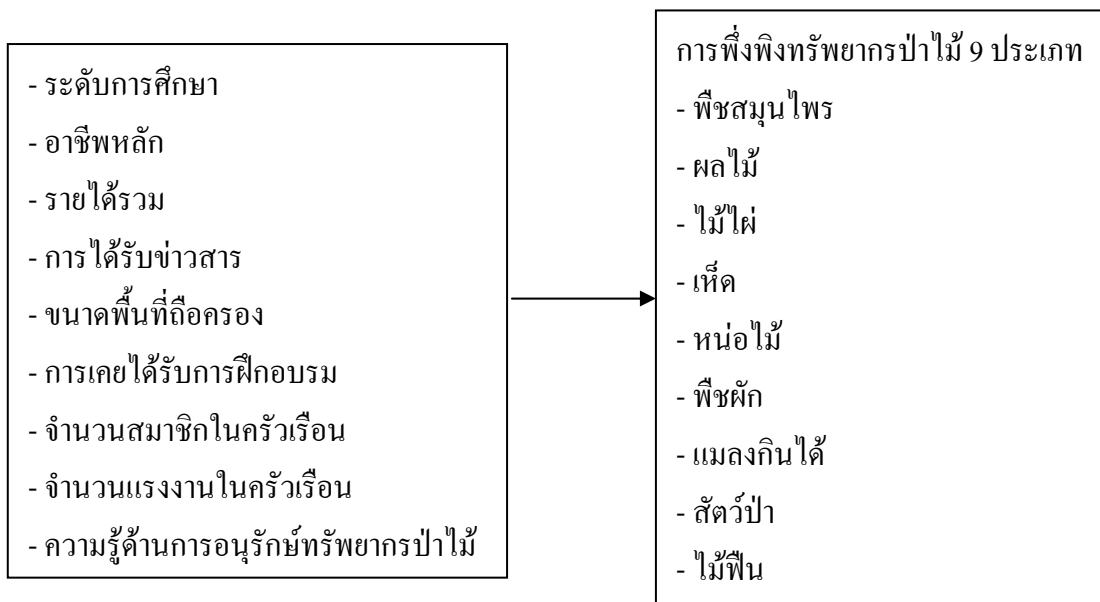
กรอบแนวคิดและสมมติฐาน

กรอบแนวคิดการศึกษา

การศึกษาในครั้งนี้ผู้ศึกษากำหนดกรอบแนวคิดในการศึกษา ดังนี้

ตัวแปรอิสระ (X)

ตัวแปรตาม (Y)

ภาพที่ 1 ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรอิสระ (X) และตัวแปรตาม (Y)

สมมติฐานการศึกษา

จากกรอบแนวคิดในการศึกษาข้างต้น สามารถใช้เป็นแนวทางในการกำหนดสมมติฐานการศึกษา ดังนี้

1. การพึงพิงผลผลิตจากป่าประเภทพืชสมุนไพรมีความสัมพันธ์กับ ระดับการศึกษา อาชีพหลัก รายได้รวม การได้รับข่าวสาร ขนาดพื้นที่ถือครอง การเคยได้รับการฝึกอบรม จำนวนสมาชิกในครัวเรือน จำนวนแรงงานในครัวเรือน และความรู้ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

2. การพึงพิงผลผลิตจากป่าประเภทผลไม้มีความสัมพันธ์กับ ระดับการศึกษา อาชีพหลัก รายได้รวม การได้รับข่าวสาร ขนาดพื้นที่ถือครอง การเคยได้รับการฝึกอบรม จำนวนสมาชิกในครัวเรือน จำนวนแรงงานในครัวเรือน และความรู้ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

